

Noora Juslén ja Erika Montonen

Leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuus ja sitä vahvistava seksuaalikasvatus

Opas vanhemmille

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Kätilö (AMK)

Hoitotyön koulutusohjelma

Opinnäytetyö

21.04.2017

Tekijä(t) Otsikko Sivumäärä Aika	Noora Juslén ja Erika Montonen Leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuus ja sitä vahvistava seksuaalikasvatus Opas vanhemmille 43 sivua + 4 liitettä 21.4.2017
Tutkinto	Kättilö (AMK)
Koulutusohjelma	Hoitotyön koulutusohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Kättilötyön suuntautumisvaihtoehto
Ohjaaja(t)	Lehtori Marja Salmela
<p>Tämä opinnäytetyö kuuluu Metropolia Ammattikorkeakoulun Positiivisen mielenterveyden edistäminen lapsiperheissä -hankkeeseen. Hankkeessa keskitytään lapsiperheisiin, joissa on 3-5-vuotiaita lapsia. Opinnäytetyön tarkoituksena on kehittää vanhempia palvelevan oppaan sisältö leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuudesta ja sen vahvistamisesta. Tavoitteena on lisätä vanhempien tietämystä ja ymmärrystä lapsen seksuaalisuudesta ja tuoda seksuaalikasvatus luonnolliseksi osaksi leikki-ikäisen lapsen kasvua ja kehitystä. Opinnäytetyö toteutetaan yhteistyössä Väestöliiton kanssa. Väestöliitto tarvitsee vanhemmille suunnatun oppaan alle kouluikäisen lapsen seksuaalikasvatuksesta.</p> <p>Toiminnallinen menetelmä on luonnollinen valinta tämän opinnäytetyön toteutustavaksi. Opinnäytetyö vastaa tutkimuskysymyksiin: 1. Mitä on leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuus? 2. Mikä on seksuaalisuuden osuus positiivisessa mielenterveydessä? 3. Millä tavoin vanhempi voi vahvistaa leikki-ikäisen lapsen terveen seksuaalisuuden muodostumista?</p> <p>Seksuaalisuus on luonnollinen osa lapsen elämää, hyvinvointia ja terveyttä. Sen kehitys on erottamaton osa positiivisen mielenterveyden kokonaisuutta. Lapsen seksuaalisuus koostuu kehonkuvasta, kehoitsetunnosta ja tunnetaidoista. Pohja seksuaalisuuden tiedoille, taidoille ja asenteille rakentuu leikki-ikäisessä, josta myöhemmin muodostuu myös saavutettava aikuisuuden seksuaalisuus. Vanhempi on lapsen ensisijaisin ja tärkein seksuaalikasvattaja heti syntymästä saakka. Tämän vuoksi vanhemmalla tulee olla riittävä ymmärrys ja tieto lapsen seksuaalisuuden vahvistamisesta. Tulokset on esitetty <i>Tutkimusmatka upeaan kehoon -eväitä leikki-ikäisen lapsen seksuaalikasvatukseen</i> -oppaassa, joka käsittelee lapsen seksuaalikasvatuksen 11 keskeisintä aihetta. Oppaan tietoperusta koostuu kansainvälisistä tutkimuksista, suomalaisesta alan kirjallisuudesta sekä asiantuntija-artikkeleista.</p> <p>Opas julkaistaan osaksi Väestöliiton Lapsi ja seksuaalisuus -verkkosivustoa. Se on julkinen ja kaikille saatavilla oleva selkokielen tietopaketti. Oppaan avulla vanhempi saa kokonaisvaltaisen käsityksen lapsen seksuaalisuudesta ja sen vahvistamisesta.</p>	
Avainsanat	leikki-ikä, lapsen seksuaalisuus, lapsen seksuaalikasvatus, positiivinen mielenterveys, toiminnallinen opinnäytetyö

Author(s) Title	Noora Juslén and Erika Montonen The Sexuality of a Preschool Aged Child and How to Support it A Guidebook for Parents
Number of Pages Date	43 pages + 4 appendices 21 April 2017
Degree	Bachelor of Health Care
Degree Programme	Nursing and Health Care
Specialisation option	Midwifery
Instructor(s)	Marja Salmela, Lecturer
<p>This thesis is part of Metropolia University of Applied Sciences' project called "Positive Mental Health of Families with Children". This project was focused on families with children aged 3-5. The purpose was to develop a guidebook about the sexuality of a preschool aged child and how a parent can support it. The goal was to increase parents' knowledge and understanding of child's sexuality and bring sex education as a natural part of parenting.</p> <p>Our thesis was cooperated with Väestöliitto, Family Federation of Finland. Väestöliitto had a need for a guidebook targeted at parents to sex educate a preschool aged child. Therefore the choice of functional method for our thesis was natural. Our thesis answered research questions: 1. What is the sexuality of a preschool aged child? 2. What is the part of positive mental health in sexuality? 3. What are parent's ways to support the development of a preschool aged child's sexuality?</p> <p>Sexuality is a normal part of child's life, well-being and health. Its development is an inseparable part of positive mental health. Child's sexuality consists of body image, body self-esteem and the skills to manage feelings. The base of sexual knowledge, skills and attitudes is formed in childhood. The achieved sexuality of an adult builds up from this base. The parent is the first and the most important sex educator from the moment the child is born. Because of this, a parent should have enough of knowledge and understanding to support the sexuality of a child. The results are shown in our developed guidebook, which contains 11 essential themes of sex educating a child. Data for the guidebook was gathered from international researches, Finnish literature and expert articles.</p> <p>Our guidebook is published to be a part of Väestöliitto's website. The guidebook is a public and compact information packet, written in plain language, for everyone to use. The guidebook gives parents the general view of child's sexuality and the ways to support it.</p>	
Keywords	preschool age, sexuality, sex education, positive mental health, functional thesis

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Opinnäytetyön tarkoitus, tavoitteet ja tutkimuskysymykset	2
3	Leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuus	2
3.1	Seksuaalisuus osana positiivista mielenterveyttä	4
3.2	Leikki-ikäisen lapsen seksuaalinen kehitys	4
3.2.1	0-1-vuotiaana	5
3.2.2	2-3-vuotiaana	6
3.2.3	4-6-vuotiaana	7
3.2.4	Sukupuoli-identiteetin muodostuminen leikki-iässä	8
3.3	Leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuuden ilmentäminen	9
3.3.1	Unnutus	10
3.3.2	Seksuaaliset leikit ja puheet	11
3.4	Lapsena muodostuneen seksuaalisuuden merkitys myöhemmällä iällä	12
4	Leikki-ikäisen lapsen seksuaalikasvatus ja seksuaalisuuden vahvistaminen	13
4.1	Vanhemman merkitys seksuaalikasvattajana	15
4.2	Seksuaalisuuden portaat	16
4.3	Kehotunnekasvatus	18
4.4	Turvataidot ja yksityisyys	21
4.5	Seksuaalisuudesta puhuminen	22
5	Oppaan lähtökohdat	24
5.1	Yhteistyö Väestöliiton kanssa	24
5.2	Toiminnallinen toteutustapa	25
5.3	Tiedonhaku	26
5.4	Selkokieliisyys	26
6	Leikki-ikäisen seksuaalisuutta vahvistavan oppaan sisältö	28
6.1	Oppaan rakentaminen	28
6.1.1	Laseke-tutkimuksen vastausten hyödyntäminen	30
6.1.2	Oppaan prototyypin testaaminen	31
6.2	Oppaan julkistaminen	31

7	Pohdinta	32
7.1	Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset	32
7.2	Opinnäytetyön toteutumisen pohdinta	33
7.3	Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys	37
7.4	Käytettävyys ja jatkokehitysehdotukset	38
	Lähteet	39
	Liitteet	
	Liite 1. Tapaamiset Väestöliiton kanssa	
	Liite 2. Opinnäytetyössä käytetyt tutkimukset	
	Liite 3. Oppaan lähdeluettelo	
	Liite 4. Oppaan sisältö	

1 Johdanto

Seksuaalisuus on olennainen osa terveyttä ja hyvinvointia (Riihonen – Laru – Cacciatore 2015: 48) ja sillä on tärkeä rooli positiivisen mielenterveyden rakentumisessa (Laru – Riihonen – Cacciatore 2016a: 114). Seksuaalisuutta ei kuitenkaan usein mielletä lapsen elämään kuuluvaksi (Ingman-Friberg - Cacciatore 2016b: 28) ja tämän vuoksi se jätetään huomioimatta. Lapsen seksuaalisuutta ei vielä tällä hetkellä huomioida varhaiskasvatussuunnitelmassa ja näin ollen seksuaalikasvatuksen päävastuu on vanhemmalla.

Opinnäytetyömme kuuluu Metropolia Ammattikorkeakoulun Positiivisen mielenterveyden edistäminen lapsiperheissä -hankkeeseen. Hankkeessa keskitytään lapsiperheisiin, joissa on 3-5-vuotias lapsi tai lapsia. Toteutamme opinnäytetyömme toiminnallisella menetelmällä. Opinnäytetyömme tarkoituksena on kehittää vanhempia palvelevan oppaan sisältö leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuudesta ja sen vahvistamisesta. Tavoitteenamme on lisätä vanhempien tietämystä ja ymmärrystä lapsen seksuaalisuudesta ja tuoda seksuaalikasvatus luonnolliseksi osaksi leikki-ikäisen lapsen kasvua ja kehitystä. Toteutamme opinnäytetyömme yhteistyössä Väestöliiton kanssa. Valmis opas tulee osaksi Väestöliiton Lapsi ja seksuaalisuus -verkkosivustoa.

Käsitlemme opinnäytetyössämme ensin lapsen seksuaalisuutta teemoittain. Rajaamme teemat positiivisen näkökulman kautta terveeseen seksuaalisuuteen ja sitä vahvistaviin tekijöihin. Seksuaalisuuteen liittyviä häiriöitä emme tässä yhteydessä käsittele. Opinnäytetyömme keskeisiä aihealueita ovat positiivinen mielenterveys, lapsen seksuaalisuus, terveen seksuaalisuuden muodostuminen ja sitä vahvistava, vanhemman antama seksuaalikasvatus. Tämän jälkeen kuvailemme oppaan rakentumisprosessin ja esittelemme valmiin oppaan. Oppaaseen on valittu lapsen seksuaalisuuden kehityksen kannalta 11 merkityksellisintä aihetta. Keskitymme opinnäytetyössämme 3-5-vuotiaiden lasten seksuaalisuuteen, mutta vanhemmille suunnattu opas on sovellettavissa myös muiden alle kouluikäisten lasten seksuaalikasvatuksessa. Vanhemmalla tarkoitamme tässä yhteydessä aikuista, joka on lapsen äiti, isä tai muu huoltaja.

2 Opinnäytetyön tarkoitus, tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Opinnäytetyömme tarkoituksena on kehittää vanhempia palvelevan oppaan sisältö leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuudesta ja sen vahvistamisesta.

Työmme tavoitteena on parantaa vanhempien tietoisuutta ja ymmärrystä leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuudesta ja sen vahvistamisesta. Tavoitteenamme on parantaa leikki-ikäisen lapsen seksuaalikasvatuksen huomiointia muun kasvatuksen ohella. Työmme tavoitteena on kehittää vanhemmille helposti saatavilla oleva luotettavaan tietoon perustuva tietopaketti. Tavoitteenamme on, että oma asiantuntijuutemme lapsen seksuaalisuudesta lisääntyy ja pystymme hyödyntämään sitä tulevassa ammatissamme.

Opinnäytetyömme tutkimuskysymykset ovat:

1. Mitä on leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuus?
2. Mikä on seksuaalisuuden osuus positiivisessa mielenterveydessä?
3. Millä tavoin vanhempi voi vahvistaa leikki-ikäisen lapsen terveen seksuaalisuuden muodostumista?

Opinnäytetyössämme keskitymme leikki-ikäisen eli 3-5-vuotiaan lapsen seksuaalisuuteen ja sen vahvistamiseen. Kokonaiskuvan saamiseksi, käsittelemme myös muiden alle kouluikäisten lasten seksuaalisuutta. Vanhemmalla tarkoitamme tässä yhteydessä aikuista, joka on lapsen äiti, isä tai muu huoltaja. Rajaamme teemat positiivisen näkökulman kautta terveeseen seksuaalisuuteen ja sitä vahvistaviin tekijöihin. Seksuaalisuuteen liittyviä häiriöitä emme tässä yhteydessä käsittele.

3 Leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuus

Seksuaalisuus on kokonaisvaltainen käsite, joka koostuu psyykkisistä, fyysisistä, emotionaalisisista ja sosiaalisista tekijöistä (Ingman-Friberg - Cacciatore 2016b: 25). Seksuaalisuus on yksilöllinen ja luonnollinen osa ihmisyyttä ja se on läsnä koko elämänkaaren ajan, aina kohdusta kuolemaan saakka. Seksuaalisuus mielletään yksilön itsensä sisäiseksi kokemukseksi sekä useamman yksilön väliseksi tunteeksi. (Cacciatore - Korteniemi-Poikela - Huovinen 2008: 227.) Se on olennainen osa ihmisen terveyttä ja hyvin-

vointia (Riihonen ym. 2015: 48). Sen katsotaan olevan myös yksi tärkeimmistä persoonan osa-alueista (Kakavoulis 2001: 163). Seksuaalisuuteen sisältyy kehon, läheisyyden, nauttimisen ja tunteiden kokemuksia (Ingman-Friberg - Cacciatore 2016b: 25).

Seksuaalisuutta ei usein mielletä lapsen elämään kuuluvaksi (Ingman-Friberg - Cacciatore 2016b: 28). Lapsella on kuitenkin olemassa seksuaalisuus, mutta se on erilaista kuin aikuisella tai nuorella. Seksuaalisuuden avulla lapsi kokee turvaa, huolenpitoa, lohtua ja mielihyvää. Lapsi on utelias, tutkii ja ihmettelee kehoaan, suojelee ja nauttii siitä. Lapsen seksuaalisuudesta poiketen, aikuisen seksuaalisuus tavoittelee seksuaalista kosketusta, seksiä, lisääntymistä ja parisuhdetta. (Cacciatore 2006: 205.) Lapsen seksuaalisuuteen ei liity myöskään samanlaisia mielikuvia tai fantasioita, kuten aikuisen seksuaalisuuteen (Laru 2016: 225).

Evoluution tavoitteena on saada yksilölle valmiuksia hellyyteen, läheisyyteen, kommunikaatioon ja nautintoon, mitkä puolestaan mahdollistavat parisuhteen ja vanhemmuuden (Cacciatore 2000: 251). Seksuaalisuus voidaan jakaa kolmeen tasoon: järki, tunne ja biologia. Ihmisten ja eläinten seksuaalisuus poikkeavat toisistaan siten, että ihminen alkaa lapsesta lähtien kontrolloimaan tunnepuuskiaan ja biologisia tarpeitaan. Ihmisen seksuaalisuus on myös eettistä pohdintaa, siihen perustuvaa harkintaa ja päätöksentekoa. Seksuaalisuuden tunnetason pohjalta lapsikin kokee jo ihastumisen tai rakastumisen tunteita ja oppii sietämään pettymyksiä, mikä valmistaa aikuisuudessa sitomaan parisuhteen. Ihmisen ja eläimen seksuaalisuudessa samaa on biologinen tarve saada leikkiä, olla lähellä ja nauttia toisen kosketuksesta. Nämä tarpeet kehittyvät lapsella myöhemmällä iällä aikuisen seksuaalisten tarpeiden tasolle. Näiden viettien avulla on luonnon tarkoituksena turvata lajin säilyminen lisääntymisen ja jälkikasvun hoivan kautta. (Cacciatore ym. 2008: 227.)

Seksuaalisuus on ihmiselle suuri voimavara, jonka tukeminen ja vahvistaminen, on tärkeää aloittaa jo varhaislapsuudessa. Se luo pohjan koko aikuisiän seksuaalisuudelle ja turvaa sen, että ihminen toteuttaa seksuaalisia tarpeitaan sekä tyydyttävästi että vastuullisesti. (Nikunlaakso - Sinisaari-Eskelinen 2016.)

3.1 Seksuaalisuus osana positiivista mielenterveyttä

Mielenterveyden edistämisen tavoitteena on positiivinen mielenterveys, jonka tarkoituksena on ehkäistä mielenterveydellisiä ongelmia tai vähentää niiden oireita. (Keinoja mielenterveyden edistämiseen. 2015). Positiivisen mielenterveyden katsotaan olevan yksi voimavara ja osa terveyttä, mikä vaikuttaa yksilön henkiseen hyvinvointiin ja toimintakykyyn. Positiivinen mielenterveys on iso kokonaisuus, joka koostuu emotionaalisesta, psykologisesta, sosiaalisesta, fyysisestä ja hengellisestä hyvinvoinnista. (Positiivinen mielenterveys. 2015.) Mielenterveyden katsotaan olevan tila, joka muovautuu elämäntilanteiden, persoonallisen kasvun ja kehityksen myötä koko elämän ajan. (Appelqvist-Schmidlechner - Tuisku - Tamminen - Nordling - Solin 2016). Yksilö, jonka mielenterveyden tila on hyvä, kokee itsetunnon hyväksi, tuntee hallitsevansa elämää, on optimistinen, keksii mielekästä toimintaa, osaa solmia tyydyttäviä ihmissuhteita ja osaa kohdata vastoinkäymisiä. (Mielenterveyden edistäminen. 2014).

Positiivista mielenterveyttä pidetään siis erilaisia vahvuuksia ja kykyjä sisältävänä voimavarana, jota tulee vahvistaa, kehittää ja hyödyntää. Positiivista mielenterveyttä pyritään korostamaan ja näin keskittämään ajatukset pois sairaudesta tai ongelmatilanteesta. Tätä voimavaraa voi myös käyttää, vaikka ihminen olisi sairas, sillä yksilöllä voi olla positiivinen mielenterveys sairaudesta huolimatta. Sairastava henkilö voi kokea positiivisen mielenterveytensä paljon paremmaksi kuin vaikkapa fyysisesti terve henkilö. (Appelqvist-Schmidlechner ym. 2016.)

Positiivisen mielenterveyden muotoutumisen rinnalla kulkee lapsen seksuaalinen kehitys. Seksuaalinen kehitys on erottamattomasti osana henkisen kehityksen kokonaisuutta. Seksuaalisuus ja sen ilmentäminen ovat suuria voimavaroja jo lapsesta lähtien. (Laru ym. 2016a: 113-114.) Vanhemman antamalla hyvänlaatuisella seksuaalikasvatuksella on selkeitä yhteyksiä lapsen positiiviseen psyykkiseen ja fyysiseen hyvinvointiin, itsetuntoon ja aikuisuudessa saavutettavaan eheään seksuaalisuuteen (Stone - Ingham - Gibbins 2013: 229).

3.2 Leikki-ikäisen lapsen seksuaalinen kehitys

Psyko-seksuaalinen kehitys on ihmisen sisäinen, niin sanotusti piilossa tapahtuva, henkinen prosessi (Riihonen ym. 2015: 48). Se on luonnollinen osa lapsen muuta kasvua ja

kehitystä, eikä sitä voida ajatella erillisenä tapahtumana (Cacciatore 2007: 110). Seksuaalisuus kehittyy ja muuttaa muotoaan koko elämän ajan, eikä se käytännössä ole koskaan valmis (Bildjuschkin 2015: 14). Lapsuudessa seksuaalinen kehitys painottuu kehonkuvaan, itsetuntoon ja tunnetaitoihin. Myös seksuaalisuuteen liittyvien tietojen, taitojen ja asenteiden perusta luodaan lapsuudessa. (Ingman-Friberg - Cacciatore 2016b: 25.)

Lapsen seksuaalinen kehitys on yksilöllistä ja se etenee vaiheittain biologisten, psykologisten ja sosiaalisten tekijöiden vaikutuksesta (WHO 2010: 21-24). Lapsen seksuaalisuuden tavoitteet ja ilmiöt vaihtelevat kehityksen edetessä (Riihonen ym. 2015: 48). Jokaisella kehitysvaiheella on oma tärkeä tehtävänsä kehittää ja vahvistaa lapsen seksuaalisuutta kohti aikuisuuden seksuaalisuutta. Jokaisessa vaiheessa keskitytään tiettyihin, juuri siinä iässä ajankohtaisiin seksuaalisuuden alueisiin. (Cacciatore 2007: 111.) Vaiheet etenevät kehityksellisen kypsyiden mukaan, eikä lapsi ole tunnetasolla valmis tekemään seuraavien vaiheiden asioita ennen edellisten vaiheiden saavuttamista (Laru – Riihonen – Cacciatore 2016b: 129).

Lapsen seksuaalisuus kehittyy ympärillä olevien ihmisten vaikutuksesta (Riihonen ym. 2015: 48-49). Vanhemmat ja lapsen muut perheenjäsenet ovat avainasemassa lapsen seksuaalisuuden kehityksessä niin tiedon saannin, kuin käytösmallien ja arvojen oppimisen kannalta (WHO 2010: 21-24). Myös ympäristöllä on tärkeä vaikutus lapsen kehitykseen. Lapsi havainnoi aktiivisesti ympäristöään luoden omat käsitykset sosiaalisista, kulttuurisista ja perhe-elämän normeista. (Balter - van Rhijn - Davies 2016: 31.)

Lapsuudessa koetut seksuaalisuuden kokemukset ja tunteet rakentuvat pysyviksi osiksi aikuisuuden seksuaalisuutta (Cacciatore ym. 2008: 229). Lapsen omat kokemukset, myös sellaiset jotka eivät välttämättä itsessään ole seksuaalisia, vaikuttavat lapsen seksuaalisuuden kehittymiseen (WHO 2010: 21-24). Näiden kokemusten mahdollistamiseksi on tärkeää, että lapsella on tilaisuus tutustua omaan seksuaalisuuteensa ja mahdollisuus myös sen ilmentämiseen ikätasolleen sopivalla tavalla (Laru ym. 2016a: 115).

3.2.1 0-1-vuotiaana

0-1-vuotiaana lapsi tutkii maailmaa täysin aistien varassa. Vauva tunnustelee omaa kehoaan ja saattaa kosketella myös sukupuolielimiään, mutta tässä vaiheessa se ei vielä ole tarkoituksenmukaista. Sosiaalisen ja emotionaalisen kehityksen perusta luodaan

tässä vaiheessa, joten on hyvin tärkeää, että vauva saa riittävästi hellyyttä ja huomiota turvallisuuden tunteen saamiseksi. (WHO 2010: 25).

Varhaisella vuorovaikutuksella on tärkeä osuus varhaislapsuuden psykoseksuaalisessa kehityksessä. Esimerkiksi identiteetti, tunne-elämä ja itsetunto kehittyvät varhaisen vuorovaikutuksen pohjalta. Elämän alussa ihminen rakastaa luonnostaan itseään ja kaikkea ympärillä olevaa. Vuorovaikutuksen kautta tätä tunnetta voidaan tukea ja vahvistaa. Vanhempi tai muu aikuinen viestittää vuorovaikutuksellaan rakkautta ja arvostusta vauvaa kohtaan. Seurustelu, hoiva ja läheisyys, yhteiset hetket ja silmiin katselu ovat vauvan kehityksen kannalta yhtä tärkeässä osassa kuin perustarpeiden tyydyttäminen, kuten ravitsemus, uni ja puhtaus. (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 49-52.) Alkuun vauva tuntee positiivisia tunteita ainoastaan vuorovaikutuksen aikana, joka puolestaan on uuden oppimisen ja ympäristöön kiinnostumisen edellytys (Isojärvi - Lundén 2013: 372-373; Riihonen ym. 2015: 50).

3.2.2 2-3-vuotiaana

Taaperoiässä 2-3-vuotiaana uusien asioiden löytäminen ja taitojen oppiminen vahvistavat lapsen myönteistä minäkuvaa ja itsetuntoa (Mäntymaa - Puura - Aronen - Synnöve 2016: 33). Uteliaisuus herää ja lapsi alkaa tarkoituksenmukaisesti tutkia kehoaan (WHO 2010: 25). Identiteetti eli sisäinen kokemus siitä, kuka on ja mihin kuuluu, kehittyy (Mäkinen 2016: 97) ja lapsi tulee enemmän tietoiseksi itsestään ja kehostaan. Oman kehon lisäksi myös muiden ihmisten kehot ja sen osat alkavat kiinnostaa. Erityisesti sukupuolielimiä lapsi tutkii tarkasti ja näyttää niitä mielellään myös muille. (WHO 2010: 25.) Lapsi on itsestään ylpeä ja nauttii alastomuudesta (Cacciatore 2007: 123). Myös sukupuoli-identiteetti eli kokemus omasta sukupuolesta, alkaa kehittyä. Lapsi ymmärtää tytön ja pojan erot ja tunnistaa niiden fyysiset piirteet. (WHO 2010: 25.)

Taaperoiässä lapsi tarvitsee vielä paljon fyysistä kontaktia, kuten syliä ja hellyyttä (WHO 2010: 23). Oma keho aikuisen kehoa vasten vahvistaa lapsen itseluottamusta ja antaa rohkeutta sosiaalisiin kontakteihin (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 50). Toisaalta lapsen kielellisen kehityksen myötä fyysiset kontaktit alkavat vähentyä, kun lapsi oppii ilmaisemaan itseään myös sanallisesti (WHO 2010: 23). Myös lapsen oma tunteiden ja käyttäytymisen säätely kehittyy ja tuen tarve näissä vähenee (Mäntymaa ym. 2016: 33). Taaperoiäkaisen elämä on täynnä kysymyksiä, joihin lapsi kaipaa selkeitä ja yksinkertai-

sia, kehitystasoonsa sopivia vastauksia (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 52). Kuvitelmien ja todenmukaisten asioiden ero hahmottuu ja lapsi alkaa sisäistää sosiaalisia normeja: sääntöjä, odotuksia ja moraalisia vaatimuksia (Mäntymaa ym. 2016: 33). Lapsi tulee tietoiseksi mitä saa tehdä ja mitä ei (WHO 2010: 23).

3.2.3 4-6-vuotiaana

4-6-vuotiaana oma sukupuoli alkaa olla lapselle selvä käsite. Myös sukupuoliroolit ovat alkaneet selkiytyä. Lapsi on edelleen hyvin utelias ja tiedonjanoinen. Erityisesti seksuaalisuuteen liittyvät seikat kuten lisääntyminen kiinnostaa. (WHO 2010: 25.) Tässä iässä lapsen elinpiiri alkaa laajeta ja sosiaalisuus lisääntyy (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 34). Lapsi muodostaa ystävyys-suhteita, usein molempien sukupuolten edustajien kanssa. Perheen, sukulaisten, ystävien ja muiden tuttujen erot alkavat hahmottua. Perhe on kaikista tärkein ja rakkain. Myös sosiaaliset säännöt alkavat olla tuttuja ja lapsi tietää miten niissä pitäisi toimia. (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 56, WHO 2010: 25.)

Lapsi oppii tulkitsemaan aikuisten käyttäytymisen ja reaktioiden pohjalta, mikä heidän käytöksessään on sopivaa ja mikä ei. Lapsi tarkastelee jatkuvasti reagointia ja kokeilee rajojaan, esimerkiksi alastonesityksillä tai rumia sanoja käyttämällä. Vähitellen lapsi oppii, että julkinen alastomuus ja koskettelu eivät ole suvaittavaa. Lapsi alkaa myös huomata, että vanhemmat eivät kerro kaikkea ja näin ollen seksuaalisuuteen liittyviä asioita aletaan keskustella ja pohtia myös yhdessä ikätovereiden kanssa. (WHO 2010: 24-25.) Lapsi työstää ja prosessoi kehittyvää seksuaalisuuttaan erilaisilla keinoilla. Piirtäminen, puhuminen ja leikkiminen ovat hyviä keinoja tässä. Seksuaaliset leikit, kuten lääkäri-, koti- ja erilaiset roolileikit ovat pinnalla. Lapsi kokeilee leikkien rohkeasti myös vastakkaisena sukupuolena oloa. (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 34, 60.)

Moraalinen kehitys tuo lapselle uutena tunteena häveliäisyyden. Oma keho ujostuttaa ja lapsi alkaa asettaa rajoja kehonsa suhteen. (WHO 2010: 24-25.) Oman kehon itsehallintaa vahvistuu ja lapsi ottaa enenevässä määrin kehoaan haltuun. Lapsi suojelee itseään määräämällä kuka saa koskea ja mihin kohtaan kehoa. Yksityisyys ja intimitteetti alkavat olla lapselle tärkeitä. Lapsi alkaa huolehtia intiimialueestaan itse. Vessa-asiat, kuten pyyhkiminen ja alapesujen tekeminen ovat hyviä lähtökohtia tämän harjoittelussa. (Cacciatore 2007: 141-142.)

3.2.4 Sukupuoli-identiteetin muodostuminen leikki-iässä

Lapsen sukupuoli määritellään usein biologisten ominaisuuksien mukaan, mutta sukupuolisuus ilmenee myös sosiaalisella ja kulttuurisella tasolla. Nämä kaikki tasot tulisi huomioida kokonaisuutena sukupuolen määrittelyssä. (Ylitapio-Mäntylä 2016: 277.) Myöskään yksilön feminiinisyyden ja maskuliinisuuden määrittelemistä ei voida pitää kovin yksijakoisena. Sukupuoli-identiteetti, eli kokemus omasta sukupuolesta, on aina yksilöllinen ja se voi olla joko toista näistä tai mitä tahansa niiden väliltä. Kokemus voi myös vaihdella iän tai jopa päivän kulun mukana. (Saloheimo 2016: 148.)

Perhe on kaikista tärkein ja merkittävin vaikuttaja lapsen sukupuoli-identiteetin muodostumisessa. Mitä enemmän lapsi oppii ymmärtämään oman sukupuolensa merkitystä, sitä herkemmin lapsi kiinnostuu tekemään myös havaintoja siitä. (Kakavoulis 2001: 164.) Lapsi määrittelee aikuisten ja muiden lasten käytöstä havainnoimalla mikä omalle sukupuolelle on ominaista (Ylitapio-Mäntylä 2016: 279). Lapselle on tyypillistä hakeutua oman sukupuolensa edustajien leikkiseuraan. Tällä tavoin lapsi vahvistaa sukupuoli-identiteettiään saadessaan mallia, tietoa, ymmärrystä ja hyväksyntää muilta samaa sukupuolta olevilta ikätovereiltaan. (Cacciatore 2000: 254.) Myös vanhempien sukupuolella on tärkeä merkitys lapsen sukupuoli-identiteetin muodostumisessa (Mäntymaa ym. 2016: 79). Vanhemmat usein ohjailevat lapsia siinä, miten tyttöjen tai poikien tulisi olla ja toimia. Vanhemman oma elämäkokemus ja kokemus siitä, miten on itse tullut kohdatuksi tyttönä tai poikana, toimii ohjauksen pohjana. Vanhempi ei välttämättä itse huomaa omia sukupuolistavia toimintojaan, vaan se tapahtuu tiedostamatta. (Ylitapio-Mäntylä 2016: 277-279.) Feminiinisyyden ja maskuliinisuuden kypsymisen hyvänä pohjana on rakkauden saanti molempien sukupuolten edustajilta (Mäntymaa ym. 2016: 79).

Yhteiskunnassamme sukupuolirooleihin liittyy paljon olettamuksia, kuten ajatus sukupuolille kuuluvista vaatteista ja väreistä sekä lelu- ja leikkivalinnoista (Ylitapio-Mäntylä 2016: 277, 279-281). Stereotyyppisten roolimallien mukaan voidaan olettaa, että tytöt puukeutuvat vaaleanpunaisiin mekkoihin ja leikkivät prinsessaleikkejä, kun taas pojat puukeutuvat sinisiin housuihin ja leikkivät rajuja taisteluleikkejä. Tämän kaltaisten olettamusten seurauksena myös lapsen oma ajatusmaailma muokkautuu. Oman kokemuksen kautta lapsi määrittelee mikä on omalle sukupuolelle oikeaa ja mikä väärää käytöstä, mikä on normaalia, ja mikä sopivaa tai hyväksyttävää. (Ylitapio-Mäntylä 2016: 279; Sa-

loheimo 2016: 154.) Jokaisella lapsella on kuitenkin oma, yksilöllinen tapa ilmentää sukupuoli-identiteettiään ja oikeus myös tulla hyväksytyksi ja rakastetuksi juuri sellaisena kuin on (Saloheimo 2016: 150, 154).

3.3 Leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuuden ilmentäminen

Lapsi ilmentää seksuaalisuuttaan monin eri tavoin: leikillä, tunteiden ja hellyyden osoituksilla, unnuttamalla, sukupuolielimiä tutkimalla ja esittelemällä sekä kysymyksillä ja puheella (Cacciatore 2016: 73, 76, 78). Lapsi on luonnostaan utelias ja tutustuu avoimesti kehoonsa tilanteesta riippumatta, eikä häpeä sitä (Nurminen - Hannula 2015; Nikunlaakso - Sinisaari-Eskelinen 2016). Kaikki tämä on normaalia käytöstä, jonka esiintyminen on ikätasoisesti tavallista leikki-ikäisten lasten keskuudessa (Cacciatore 2016: 73, 76, 78). Suomessa tehdyn tutkimuksen mukaan (n=364) yleisimpiä lasten seksuaalisuuden ilmentämisen muotoja ovat lääkäri- ja kotileikit sekä sukupuolten fyysisistä eroista kiinnostuksen näyttäminen. Varhaiskasvattajat ovat päivähoitossa havainneet lapsista yli 40 % ilmentävän seksuaalisuuttaan näin. (Sandnabba - Santtila - Wannäs - Krook 2002: 585-586, 589.) On tärkeää saada tutkittua tietoa siitä, mikä on ikätasoisesti normaalia seksuaalisuuden kehitystä. On myös tiedettävä mihin lapsen seksuaalisuuden ilmentämiseen on puututtava ja mihin ei. Tämä edesauttaa suojaamaan ja turvaamaan vahvistavaa seksuaalikasvatusta. (Cacciatore 2016: 71.) Seksuaalisuuden ilmentämisellä ja siihen aikuisten sallivalla reagointitavalla on merkitystä lapsen eheän seksuaalisuuden kehittämiseen (Cacciatore 2016: 72-73, 76).

Lapsi suhtautuu kehoonsa uteliaisuuden lisäksi ylpeydellä. Hän ei ujostele näyttää mitään uutta hän on oppinut kehostaan. (Kangaskoski 2016: 202.) Tavallista on, että lapsi esittelee muille innokkaasti muiden kehon osien lisäksi myös sukupuolielimiään. Lapsi saattaa tutkia avoimesti ja näkyvästi omaa alapäättään tai voi jopa haluta uteliaisuuttaan verrata sitä muiden lasten sukupuolielimiin. (Cacciatore 2016: 78.) Toisen lapsen kehon ihmettelylle tyypilliseksi tilanteeksi on huomattu lasten yhteinen vessassa käynti. Vessassa käyminen yhdessä kiinnostaa lapsia, koska se mahdollistaa kehon osien vertailun, esittelemisen ja niistä kommentoinnin. Erityisesti lasta kiinnostaa vastakkaisen sukupuolen fyysisten erojen tutkiminen. (Balter ym. 2016: 34.) Lapset osoittavat läheisyyttä toisilleen suukottelulla ja halailulla (Cacciatore 2016: 73). Lapsi prosessoi omaa seksuaalisuuden kehitystä piirtämällä, puheilla ja leikeillä (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 34).

3.3.1 Unnutus

Itsensä tutkiminen alkaa jo kohdunaikaisessa elämässä. Sikiöidenkin tiedetään koskevan sukupuolielimiään tuntoaistin kehittyessä. Oppiessaan hyvätuntuisen kosketuksen, ihminen alkaa toistaa sitä. (Laru 2016: 223-224.) Lapsen unnutus, eli itsetyydytys, saattaa aiheuttaa hämmennystä aikuisten keskuudessa, jos sitä ei ymmärrä. Aikuista voi ajatus lapsen itsensä koskettelusta kauhistuttaa, koska aikuinen reflektoi omat kokemuksensa itsetyydytyksestä eroottisiin tilanteisiin. Lapsen seksuaalisuus ei kuitenkaan ole ollenkaan samaa kuin aikuisen tai nuoren, sillä lapsen unnuttaminen ei sisällä fantasioita tai tiedostettua tavoitetta kiihottumiseen. (Laru 2016: 225-227.) Sen sijaan lapsen unnutus on rauhallista omaan kehoon tutustumista ja täysin vaaratonta mielihyvähakemuksen hakemista. Lapsi kokee sukupuolielimet samanarvoiseksi kuin kaikki muutkin kehon osat, joten niiden tutkiminen, painelu tai hierominen jotain vasten, ja tämän kokeminen hyväksi kosketukseksi, ei ole rinnastettavissa aikuisen seksuaalisiin kokemuksiin. (Laru 2016: 223-225; Cacciatore 2016: 75.) Sukupuolielinten koskeminen saattaa kuitenkin joskus johtaa lapsellakin orgasmiin, mutta tavoitteellisesti se ei ole orgasmikeskeistä (Nikunlaakso – Sinisaari-Eskelinen 2016).

Unnutusta tapahtuu usein siirtymävaiheissa, kuten nukahtamisen yhteydessä. Unnutaminen voi olla lapselle tapa purkaa stressiä, hakea lohtua ja turvallisuutta, tai se saattaa olla keino rauhoittua. Tavallisimmin se on kuitenkin vain miellyttävää ajanvietettä. (Laru 2016: 224; Nikunlaakso – Sinisaari-Eskelinen 2016.) Lapsi kokee unnuttamisen luonnolliseksi yleisönkin edessä, eikä osaa hävetä sitä. Jos aikuinen ei ole itse saanut lapsena positiivista reagoitua oman kehonsa koskettamisesta, voi hänen olla vaikea suhtautua lapsen unnuttamiseen. Lasta ei tule missään nimessä torua, vaan tärkeää on opettaa kannustavassa mielessä, missä tilanteissa on sopivaa kosketella sukupuolielimiään. Tätä voi selittää lapselle rinnastamalla unnuttamista muuhun toimintaan, kuten ettei ruokapöydässä kaiveta nenää. (Laru 2016: 226-227.) Lapsi aistii herkästi aikuisen hämmennyksen ja negatiiviset tunteet. Lapsen kehonkuvan kannalta on tärkeää, että aikuinen suhtautuu arvostavasti lapsen omasta kehosta saatavaan mielihyvään, jotta lapsikin osaa arvostaa kehoaan. Lapselle ei saa tulla tunnetta, että itsensä koskettaminen olisi väärin tai häpeällistä. (Cacciatore 2016: 72.)

Unnuttukseen ei tarvitse, eikä pidä puuttua, ellei siihen selvästi liity pakonomaista sävyä. Unnutuksen ei tule rajoittaa lapsen elämää, eikä sen tule häiritä muita lapsia. Huolestuttavaa on, jos lapsella on unnuttamisen aikana ahdistuneen oloinen ilme tai siihen liittyy

itsensä satuttamista. Tällöin on syytä selvittää, onko lapsen taustoissa jotain pelkoa, turvattomuutta tai kenties hyväksikäyttöä. Normaaliin, ikätasoiseen seksuaalisuuden kehitykseen kuuluu vain iloinen ja vapaaehtoinen itsensä koskettelu. (Laru 2016: 228-229.)

3.3.2 Seksuaaliset leikit ja puheet

Seksuaalisävytteiset roolileikit, kuten niin kutsutut lääkäri- ja kotileikit, kuuluvat ikätasoisesti lapsen seksuaaliseen kehitykseen (Kankkunen – Takala 2016: 194). Suomalaisissa päiväkodeissa on havaittu, että 65 % lapsista leikkii kotileikkejä (Sandnabba ym. 2002: 586). Leikeillä on suuri merkitys leikki-ikäisen lapsen henkisen kehityksen kannalta. Lapsi kuvastaa omia tunteitaan ja sisäistä kokemusmaailmaansa leikin kautta, koska ei osaa ilmaista niitä vielä sanoin. Leikeissä käydään läpi aiheita, jotka ovat merkityksellisiä ikätasonsa kannalta. Roolileikeissä harjoitellaan sosiaalisia taitoja ja ihmissuhteiden välistä tunne-elämää ikätoverien kesken. Leikkien sisältö muuttuu ja monimutkaistuu lapsen kasvaessa. (Mäntymaa ym. 2016: 34.)

Leikkeihin ei ole syytä puuttua, jos kaikki lapset ovat osallisina vapaaehtoisesti eikä niihin kuulu kenenkään pakottamista mihinkään epämukaviin asioihin. Lapselle on tärkeää opettaa, että leikkeihin kuuluu sääntöjä, esimerkiksi ei saa koskettaa tai tehdä mitään ilman toisen lupaa, ruumiinaukkoihin ei työnnetä mitään ja leikistä saa aina lähteä pois, kun siltä tuntuu. (Nikunlaakso – Sinisaari-Eskelinen 2016.)

Lääkärileikit voivat olla omien sukupuolielimien esittelemistä tai siihen voi myös liittyä toisen sukupuolielimiin koskettamista (Cacciatore 2000: 259). Lääkärileikkeihin ei aina liity sukupuolielimet lainkaan, vaan lapset mielellään tutustuvat toistensa muihinkin kehon osiin ja opettelevat sitä kautta, millainen on oma ja toisen keho. Lapset kokeilevat miltä erilaiset kosketukset toisesta tuntuvat. (Cacciatore – Kauppinen – Ingman-Friberg 2016: 100.) Tavallisesti leikkiin osallistuu pieni lapsiryhmä ja tutkimuksia tehdään kaikkien edessä. Lääkärileikit voivat myös olla lasten kahdenkeskeisiä leikkejä, jolloin menetään muilta piiloon leikkimään. (Cacciatore 2000: 259.) Vuonna 2013 tehdyn Laseketutkimuksen mukaan noin puolet varhaiskasvatuksen ammattilaisista (n=507) ovat havainneet lasten leikkivän lääkärileikkejä (Cacciatore 2016: 78). Lääkärileikkejä leikkivien lasten määrää on kuitenkin vaikea arvioida, sillä lapset oppivat jo hyvin varhain normatiivisesti sopivan käytöksen, ja näin ollen pyrkivät leikkimään aikuisilta salassa (Cacciatore 2016: 76). Muita yleisiä leikkejä ovat yhdyntäleikit nukeilla ja takaa-ajoleikit, kuten esimerkiksi pusuhippa (Kankkunen – Takala 2016: 194; Cacciatore 2016: 73, 78).

On tunnistettava lapsen normaalin ja normaalista poikkeavan leikin erot, jotta vahingolliseen leikkiin osataan puuttua ja päinvastoin normaalin kehityksen mukaiseen leikkiin olla puuttumatta. Terveen seksuaalisen leikin tunnuspiirteenä on, että leikki tapahtuu toisilleen entuudestaan tuttujen lasten kesken, joilla on taustalla mukava ystävyysuhde. Seksuaalisävytteiset leikit ovat lasten mielestä jännittäviä ja innostavia, ja ne tuntuvat turvallisilta hyvien ystävien kesken. Lapset ovat myös saman ikäisiä keskenään, joka takaa sen, että lapset ovat samassa kehitysvaiheessa ja seksuaalinen leikki on ikätasoista. Leikin tärkeä ja näkyvin piirre on myös se, että siihen kuuluu hauskuutta ja kikatusta. Ikätasoinen seksuaalinen leikki pysyy aikuisen asettamissa rajoissa ja loppuu pyydettyäessä, eikä leikin lopettamisen pyyntöön liity sen kummempaa harmitusta. Näin ollen tiedetään, ettei leikki ole pakonomaista. (Cacciatore - Ingman-Friberg 2016b: 87-89.)

Lasten on tavallista jutella pinnalla olevista aiheista. Tyypillistä keskustelua lasten välillä on, mitä joku on kuullut tai nähnyt. (Cacciatore 2000: 259.) Media on nykyään lähes jokaisen ulottuvilla jo pikkulapsesta lähtien. Lapsen seksuaalisuuden kehityksen kannalta toivottavaa on saada totuudenmukaiset tiedot mieluummin aikuiselta kuin ikätovereilta tai mediasta. (Kangaskoski 2016: 206-207.) Jonkun lapsen elämäntilanne voi nostattaa keskustelua, esimerkiksi jos perheeseen on syntymässä vauva. Keskusteluaiheet suuntautuvat tällöin luonnollisesti lisääntymiseen, raskauteen ja vauvan syntymään. Puheet voivat johtaa myös demonstraatioon, jolloin tytöt sekä pojat leikkivät olevansa raskaana tai leikisti synnyttävät. (Balter ym. 2016.) Lapsen mielestä on jännittävää kokeilla uusia, opittuja sanoja myös aikuisen läsnä ollessa. Päivähoidossa heräilee ajoittain hetkellisiä vaiheita, jolloin lapsi esimerkiksi toistellee rumaa sanaa kokeillakseen rajojaan ja samalla havainnoidakseen aikuisen suhtautumistapaa. (Kangaskoski 2016: 203, 206-207.)

3.4 Lapsena muodostuneen seksuaalisuuden merkitys myöhemmällä iällä

Lapsuudessa tapahtuneen kehityksen tavoitteena on saavuttaa aikuisuudessa fyysinen, toiminnallinen ja psyykinen kypsyys. Myöhemmällä iällä saavutettavan psyykkisen hyvinvoinnin kannalta on tärkeää, että ihminen osaa arvostaa ja rakastaa itseään. Lapsuudessa saatu ehdoton rakkaus, hellyyden ja rakkauden osoitukset sekä kokemukset arvostuksesta omana itsenään, vaikuttavat tämän tunteen muodostumiseen. Nämä lapsuudessa saadut kokemukset mahdollistavat niin ystävyys- kuin rakkaussuhteet sekä tyydyttävään seksuaalielämään. (Laru ym. 2016b: 128-129.)

Varhaisella, jo pikkulapsi-iässä aloitetulla, hyvänlaatuisella seksuaalikasvatuksella on todettu selkeitä seuraamuksia myöhemmällä iällä. Se ei ainoastaan paranna yksilön fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia, vaan myös edesauttaa osaamista ja ymmärtämisen kykyä suhtautua olettamuksiin kriittisesti. Hyvä seksuaalikasvatus ja vanhemman lämmin läsnäolo auttavat saavuttamaan aikuisiällä eheän seksuaalisuuden, sisältäen terveen itsetunnon ja vastuullisen seksikäyttäytymisen. (Stone ym. 2013: 229, 238.) Lapsen omilla kokemuksilla kehostaan on iso merkitys aikuisuuden seksuaalisuuteen (Cacciatore 2000: 251-252). Yhtenä esimerkkinä tutkimuksessa on todettu seksuaalikasvatuksella olevan merkitystä erityisesti teini-ikäisen tytön hyväksyvälle asenteelle omaa kehoa ja itsetyydytystä kohtaan (Stone ym. 2013: 238). Näin ollen on tärkeää, että lapsi saa positiivisia kokemuksia omaan kehoon tutustumisesta, eikä nautinnon hakuun liity häpeää tai negatiivisia tunteita (Cacciatore 2000: 251-252). Australiassa tehdyn tutkimuksen mukaan varhaisen seksuaalikasvatuksen on katsottu olevan yhteydessä teini-ikäisten riskialttiin seksikäyttäytymisen vähenemiseen. Se on myös viivästyttänyt ensimmäisen yhdyntän aloituksen ajankohtaa. (Morawska – Walsh - Grabski – Fletcher 2015: 236.)

Lapsi, joka on saanut arvostavaa seksuaalikasvatusta ja tietoa oikeuksistaan, tunnistaa herkemmin vaarat ja kertoo niistä aikuiselle (Cacciatore 2000: 255). Näin ollen varhaisella seksuaalikasvatuksella on todettu olevan ennaltaehkäiseviä vaikutuksia lapsen seksuaalisen hyväksikäytön välttämiseksi. Jos lapsen seksuaalisuutta koskeviin kysymyksiin on vastattu kiertelevästi, tai jätetty vastaamatta kokonaan, on lapsi voinut saada kuvan seksuaalisuuden olevan häpeällistä ja asia josta ei kuulu puhua. Seksuaaliselle hyväksikäytölle voi altistaa myös kehon osista puhuminen väärillä nimityksillä, koska siten lapsen tietämättömyyttä on helpompi käyttää hyväksi. (Stone ym. 2013: 229, 238.)

4 Leikki-ikäisen lapsen seksuaalikasvatus ja seksuaalisuuden vahvistaminen

Terveyden edistämisen tavoitteena on ennakoiva ja ennaltaehkäisevä kasvatus. Näin tulee olla myös seksuaaliterveyden kohdalla. (Ingman-Friberg – Cacciatore 2016b: 28.) Seksuaalikasvatuksella on luonnollinen rooli jo pienen lapsen kasvatuksessa eikä sitä voida ajatella erillisenä muusta kasvatuksesta (Bildjuschkin 2015: 14). WHO:n (2010)

seksuaalisuuden standardien mukaan *"seksuaalikasvatuksella tarkoitetaan seksuaalisuuden kongitiivisten, emotionaalisten, sosiaalisten, vuorovaikutteisten ja fyysisten näkökohtien oppimista"*. Seksuaalikasvatuksen avulla lapsi saa tietoja, taitoja, arvoja ja asenteita, joiden avulla oman seksuaalisuuden määrittely on mahdollista (WHO 2010: 19). Seksuaalikasvatuksen tulisi alkaa heti syntymästä ja jatkua aikuisuuteen saakka, aina ikä- ja kehitystasoon sopivalla tavalla (WHO 2010: 20). Alkuun, aivan pienellä lapsella, seksuaalikasvatus tapahtuu sanattoman viestinnän kautta. Myöhemmin, lapsen kasvaessa, mukaan tulee myös sanallinen viestintä. (WHO 2010: 35.)

Seksuaalikasvatus lapsen kohdalla on melko vierasta ja usein sen ajatellaan kuuluvan vasta murrosikään. On kuitenkin tärkeä ymmärtää, että yksilön kehitys itsetunnosta, kehonkuvasta, tunne- ja sosiaalityöstä sekä muista tärkeistä osa-alueista painottuu varhaislapsuuteen, ja sillä on vahva vaikutus myös myöhempään ikään. WHO:n standardien mukaan määritellään, että lapsen seksuaalikasvatus tulee sisältää seuraavat aihealueet; keho ja kehitys, läheisyys, nauttiminen, itsetunto, tunteet, moninaisuus ja ihmissuhteet, hyvinvointi ja terveys, lisääntyminen, normit, tavat ja oikeudet. (Ingman-Friberg - Cacciatore 2016a: 12; Ingman-Friberg – Cacciatore 2016b: 28.) Lapsen seksuaalikasvatuksen tavoitteena on tukea ja suojella normaalia seksuaalisuuden kehitystä (WHO 2010: 19). Seksuaalikasvatuksella voidaan määritellä myös muita tavoitteita, jotka vaihtelevat lapsen iän ja kehityksen mukaan (Bildjuschkin 2015: 15).

Lapset saavat seksuaalikasvatusta epävirallisilta ja virallisilta tahoilta. Epävirallinen eli useimmiten vanhemmat ja muut perheenjäsenet ovat tärkein leikki-ikäisen seksuaalikasvatuksen lähde. Ammattikasvattajia pidetään vastaavasti virallisen seksuaalikasvatuksen antajana. Tätä pidetään kuitenkin tavallisesti ongelmalähtöisenä, eli virallinen seksuaalikasvatus keskittyy useimmiten ongelmien hoitoon tai niiden ennaltaehkäisyyn, ei niinkään seksuaalisuuden muodostumisen tukemiseen. (WHO 2010: 8.)

Seksuaalikasvatuksen tulee noudattaa myös seksuaalisuutta koskevia ihmisoikeuksia (WHO 2010: 28). Lapsella on oikeus turvalliseen, nautinnolliseen ja tasapainoiseen seksuaalisuuteen, jonka kehitys juuri omanlaiseksi tapahtuu omaa tahtia ja ilman häiriöitä. Aikuisen tehtävänä on kertoa lapselle hänen oikeuksistaan, sillä luonnostaan lapsella ei tätä tietämystä ole. Myös muiden oikeuksien kunnioitus on tärkeä opetettava taito, jotta jokaisen lapsen seksuaalioikeudet toteutuisivat. Aikuisen tehtävänä on turvata lasta myös seksuaalioikeuksien loukkaamiselta. (Ilmonen – Korhonen 2016: 110-111.)

4.1 Vanhemman merkitys seksuaalikasvattajana

Jokainen vanhempi on omalle lapselle seksuaalikasvattaja (Cacciatore 2000: 252). Vanhempi on lapsen ensimmäisen seksuaalikasvattaja ja se rooli alkaa heti lapsen syntymähetkestä (Stone ym. 2013: 228). Mitä pienempi lapsi on, sitä suurempi merkitys vanhemman antamalla seksuaalikasvatuksella on (WHO 2010: 8). On tärkeää, että vanhempi mahdollistaa lapsen tutustumisen omaan seksuaalisuuteen ja sen ilmentämiseen ikä- ja kehitystasoon sopivalla tavalla (Laru ym. 2016a: 115). Vanhemman tehtävänä on vahvistaa lapsen positiivisia kokemuksia ja auttaa käsittelemään myös huonoja kokemuksia (Laru ym. 2016b: 121; Ingman-Friberg – Cacciatore 2016c: 84-85). On tärkeää, että vanhemman ja lapsen välillä on hyvä ja avoin keskusteluyhteys, jotta lapsi uskaltaa kääntyä vanhemman puoleen aina tarvittaessa (Ilmonen - Korhonen 2016: 112).

Vanhemmilla on ensisijainen oikeus ja vastuu lapsen seksuaalikasvatuksesta. Jos lapsi on päivähoidossa, on tärkeää, että kasvatuskumppanuus vanhempien ja kasvattajien välillä toteutuu. Silloin vastuu lapsen kasvatuksesta, tässä tapauksessa myös seksuaalikasvatuksesta, on jaettu vanhempien ja kasvattajien välillä. Päivähoidon kasvattajalla on vastuu lapsen kasvatuksesta silloin kun lapsi on hoidossa. (Koivunen 2009: 151.) Vanhempien ja kasvattajien välisellä tiiviillä yhteistyöllä, keskustelulla ja yhtenäisillä pelisäännöillä lapsen kasvatusta on samansuuntaista ja toisiaan tukevaa. Parhaimmillaan myös lapsi itse voi osallistua pohdintoilla ja kysymyksillä häntä koskevaan kasvatukseen. (Koivunen 2009: 151-153; Cacciatore – Ingman-Friberg – Friberg-Hommas 2016: 53, 57.) Kasvatuskumppanuudella tavoitellaan lapsen hyvinvointia tukemalla lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista. Sen periaatteina pidetään vanhempien ja kasvattajien välistä kuulemistä, kunnioitusta, luottamusta ja dialogisuutta. (Koivunen 2009: 151-153.) Seksuaalikasvatusta ei kuitenkaan vielä löydy varhaiskasvatussuunnitelmasta, eikä esiopetuksen opetussuunnitelmasta (Klemetti – Raussi-Lehto 2014: 47).

Vanhemman asenteilla on todettu olevan suurta vaikutusta lapsen seksuaalisuuden kehitykseen (Balter ym. 2016: 31). Tätä selittää se, että lapsella on tapana matkia henkilöä, jota eniten ihailee ja kunnioittaa. Vanhempi on tällöin luonnollisesti perustana lapsen kehittyvälle seksuaalisuudelle, käyttäytymiselle ja asenteille. (Kakavoulis 2001: 164.) Vanhempi toimii esimerkiksi sukupuoliroolien, parisuhteessa olemisen, hellyyden osoittamisen sekä tunteiden ja seksuaalisuuden ilmaisun esimerkkinä (WHO 2010: 35). On tärkeää, että vanhempi tiedostaa oman osuutensa suhtautumisen ja reagoinnin kautta tapahtuvan vaikutuksen lapsen seksuaalisuuteen (Cacciatore 2016: 72; Cacciatore 2000:

252). Lapsi on herkkä havainnoimaan vanhemman ilmeet, eleet ja puhesävyt. Vanhemman on tämän vuoksi tärkeää kiinnittää erityistä huomiota siihen, miten ilmaisee itseään lapsen edessä. (Laru 2016: 228.) Käytöksellään vanhempi voi viestittää lapselle seksuaalisuuteen liittyvien asioiden olevan myönteisiä ja nautinnollisia (WHO 2010: 35). Lapsen itsetyydytys, vaaralliset aikuiset ja lapsen kysymykset lisääntymisestä ovat aiheita, jotka aiheuttavat eniten haastetta vanhemman suhtautumisessa (Ingman-Friberg – Friberg-Hommas – Cacciatore 2016: 217).

Vanhemman on oltava tietoinen lapsen normaalin ja epänormaalin seksuaalisuuden kehityksen piirteistä, jotta vanhemmalla on valmius vahvistaa ja suojata lapsen tervettä seksuaalisuuden muodostumista (Cacciatore 2016: 75). Seksuaalikasvatuksen laatu riippuu paljon vanhemmasta itsestään, olemassa olevista tiedoista, halukkuudesta, suhtautumisesta sekä omista seksuaalisuuden kokemuksista (Kangaskoski 2016: 206). Seksuaalikasvatuksen suurimpana haasteena on nähty vanhemman oma kynnys, epä-mukavuus ja häpeä jutella lapsen kanssa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista (Stone ym. 2013: 236).

Vanhemman tulee suojata lasta ikätasoon kuulumattomilta asioilta. Lasta ei tule altistaa aikuisten asioille, kuten aikuisviihteeseen tarkoitetuille kuville ja videoille. (Riihonen ym. 2015: 49.) Lapselle ei myöskään kuulu kertoa aikuisten asioita tai puheessa käyttää lapsen maailmaan sopimattomia ilmaisuja. Lapsen ystävyys-suhteita ei tule verrata aikuisten seurustelusuhteisiin, vihjailla naimisiinmenosta tai muusta sellaisesta. Tämän kaltaiset vertaiskuvat hämmentävät lasta. (Korteniemi-Poikela – Cacciatore 2015: 56; Laru ym. 2016a: 115.) Vanhemman tulee opettaa lapselle turvataitoja, joiden avulla lapsi oppii tunnistamaan sopivan ja sopimattoman kehon kosketuksen (Cacciatore – Kauppinen – Ingman-Friberg 2016: 95-96).

4.2 Seksuaalisuuden portaat

Seksuaalisuuden portaat on seksuaalikasvatuksen tueksi kehitetty malli, joka etenee portaittain vauvasta aina aikuisuuteen saakka. Malli vastaa WHO:n Euroopan seksuaalikasvatuksen sisältöstandardien suosituksia sekä THL:n seksuaalikasvatuksen tavoitteita. Seksuaalisuuden portaat sisältävät 11 kehitysporrasta, jotka kuvaavat seksuaalissa kehityksessä vaiheittain tapahtuvia muutoksia. (Riihonen ym. 2015: 51-52.) Seksuaalisuuden portaat on tunnekasvatusmalli, joka käsittelee nimenomaan tunnetason kypsymistä (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 24).

Jokaiselle portaalle on annettu suuntaa antava ikähaarukka. Mallia käyttäessä on kuitenkin hyvä muistaa, että jokaisen lapsen ja nuoren kehitys on täysin yksilöllistä. Jokainen porras on yhtä arvokas ja tärkeä, eikä ole tarpeellista kiirehtiä etenemisen kanssa. (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 22.) Kuvailimme tässä kappaleessa neljää ensimmäistä porrasta, jotka koskettavat leikki-ikäistä ja alle kouluikäistä lasta.

Ensimmäisellä, ”Olen ihana”-portaalla lapsi on noin 0-4-vuotiaana. Vauva rakastaa luonnostaan omaa kehoaan, tutkii sitä innoissaan ja on ylpeä siitä. Omassa kehossa on hyvä olla. Suhtautuminen itseensä sekä ympärillä oleviin ihmisiin ja asioihin on avointa ja innostunutta. (Riihonen ym. 2015: 52.) Tällä portaalla lapsi opettelee kehon osien nimiä, niiden toimintoja ja tarkoituksia (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 51). Pieni lapsi on kiinnostunut omasta ja myös muiden sukupuolesta. Hän on tutustunut ja tehnyt tutkimusmatkoja omiin sukupuolielimiin ja niiden koskettelu saattaa tuoda mielihyvää, lohtua ja turvaa. Kehityksen myötä lapsi oppii myös tärkeitä sääntöjä ja taitoja, mikä on sopivaa ja mikä ei. Itsensä ja muiden kunnioitus opitaan tässä vaiheessa. Lapsi ottaa hiljalleen oman kehonsa haltuun ja itsehallinta kasvaa. Lapsi opettelee itsenäiseen toimintaan kehon yksityisalueilla. (Riihonen ym. 2015: 52.) Tässä vaiheessa lapsen ja aikuisen välisellä kiintymyssuhteella on suuri merkitys. Sen kautta vauva tai pieni lapsi oppii jatkuvasti uutta, kokee hellyyttä, turvaa ja läheisyyttä. Rakkauden ja arvostuksen kokemus vahvistavat lapsen itseluottamusta ja kehoitsetuntoa. (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 49-50.)

Toisella eli ”Tykkäyskaveri”-portaalla noin 3-8-vuotias lapsi rakastaa itseään ja omaa kehoaan. Sen lisäksi lapsi alkaa tykätä myös muista ihmisistä ja erilaisista asioista. Usein lapsi näyttää sen avoimesti niin sanoin kuin teoin. Halaillemalla, pussailemalla tai vaikka kiinni pitämällä lapsi näyttää tykkävänsä. Lapselle alkaa muodostua myös perheen ulkopuolisia ystävyys-, kaveruus- ja tykkäyssuhteita. Lapsi voi puheissaan laittaa asioita myös tykkäysjärjestykseen tai kertoa esimerkiksi kuka on kaikista mieluisin ystävä. Ihmissuhteiden kautta lapsi tuntee erilaisia tunteita ja oppii nimeämään niitä. Niin ilo ja riemu kuin kiukku, pettymys ja suru ovat kaikki sallittuja tunteita, ja on tärkeää, että myös lapsi kokee niin. Myös oman ja muiden kehojen kunnioitus vahvistuu. Lapsella on oikeus sanoa ”ei”, jos jokin tuntuu epämiellyttävältä ja lapsi antaa myös toisille mahdollisuuden kieltäytyä. (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 55-57; Riihonen ym. 2015: 52-53.)

Kolmannella ”Vanhempien ihailu”-porras kulkee usein samanaikaisesti tykkäyskaveri-portaan kanssa. Lapsi on tällöin noin 3-9-vuotias. Lapsi alkaa seurata ympärillään olevia

ihmissuhteita ja tunnistaa parisuhteen. Samalla lapsi tarkastelee muiden antamia rakkaudenosoituksia ja alkaa ottaa niistä mallia. Suurin osa leikki-ikäisistä lapsista rakastuu jossakin vaiheessa omaan vanhempaansa tai muuhun lähellä olevaan, tuttuun ja turvalliseen aikuiseen. Tällä lapsi tavoittelee rakkauden tunnetta, ei aikuisten tapaan rakkaussuhdetta. Lapsi saattaa omistautua rakkaudelleen täysin ja näihin tunteisiin saattaa kuulua myös voimakas omistamisen halu. Lapsi voi olla hyvin mustasukkainen esimerkiksi vanhempien välisistä hellyydenosoituksista. (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 59-61; Riihonen ym. 2015: 53.) Tällä portaalla lapsi usein leikkii sukupuoliroolileikkejä, vaihdellen rooleja myös vastakkaiseen sukupuoleen. Näin sukupuoliroolit ja niihin liittyvät arvot tulevat tutuiksi. (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 59.) Tässä vaiheessa monet lapset kokevat sukupuolielinten koskettelun tuovan mielihyvää ja lapsi saattaa unnuttaa (Riihonen ym. 2015: 53).

Neljännellä portaalla *Idoli ihastuttaa* lapsi on noin 6-12-vuotias. Lapsen elinpiiri alkaa laajeta ja lapsi alkaa etsiä ihailulleen kohdetta lähimpiin ulkopuolelta. Kohde on yleensä julkisuuden henkilö tai joku muu yleisesti ihailtu aikuinen tai nuori. Kohteen sukupuoli ei yleensä ole merkityksellinen. Joskus ihailun kohde voi vaihdella useinkin, mutta toisilla sama ihailukohde voi pysyä vuosia, jopa aikuisuuteen saakka. Tälle portaalle tyypillistä on, että lapsi leikkii idoliaan, pukeutuu idolin tyylin mukaisesti ja ajattelee itsekkin muuttuvansa idolin kaltaiseksi. Näiden haaveiden ja mielikuvien kautta lapsen itsenäistyminen vahvistuu. Lapselle muodostuu oma yksityinen ajatusmaailma, jossa voi rauhassa kokea seksuaalisuutta ja erilaisia tunteita. (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 63-67; Riihonen ym. 2015: 53-55.) Tässä vaiheessa sadun ja toden välinen raja on vielä hyvin ohut, mutta lapsi kuitenkin usein ymmärtää idoliin kohdistuvien ajatusten ja haaveiden olevan mielikuvitusta (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 63).

4.3 Kehotunnekasvatus

Väestöliiton näkemyksen mukaan seksuaalikasvatus-käsitettä voidaan rinnastaa myös neutraalisävyisempään kehotunnekasvatus-nimitykseen. Kehotunnekasvatus on nimeltään paljon kuvaavampi, mitä leikki-ikäisen seksuaalikasvatus pääpiirteittäin sisältää. Leikki-ikäisen seksuaalisen kehityksen kannalta olennaisinta on saada tietoa omasta kehosta ja omista seksuaalioikeuksista sekä oppia hallitsemaan tunne-elämää. Kehotunnekasvatuksen tavoitteena on saavuttaa positiivinen kehoitsetunto ja kehonkuva, minkä seurauksena ihmisellä on myönteinen asenne omaa kehoa kohtaan ja siinä on hyvä olla.

Näillä opituilla tiedoilla ja taidoilla on suurta merkitystä lapsen hyvinvointiin ja turvallisuuteen. Kehotunne on ihmisen omaa sisäistä kokemusta kehossaan. Kehotunteen kehityksen tarkoituksena on vahva ja terve minäkuva, mikä saavutetaan kehosta ja läheisyydestä saaduista positiivisista kokemuksista. Lapsi opettelee itsetuntemusta, havainnoi kokemuksiaan ja oppii tunnistamaan niitä. Kehotunnekasvatus on sekä oman kehon arvostamista, että toisen kehon kunnioittamista. Lapsi oppii ymmärtämään kehojen yksilöllisyyden. (Ingman-Friberg – Cacciatore 2016c: 84-85.)

Kehonkuvan muodostuminen alkaa jo kohdunaikaisessa elämässä tai viimeistään heti syntymän jälkeen. Kehonkuva tarkoittaa kokonaisvaltaista positiivista ruumiinkuvaa, joka kehittyy erilaisten aistihavaintojen avulla, näihin lukien kosketus-, kuulo, tasapaino-, maku ja hajuaistit. Kehonkuva rakentuu lapsuudessa koettujen kokemusten kautta. (Cacciatore 2000: 253.)

Lapsen oman kehon hahmottamisessa auttaa kehon osista puhuminen oikeilla nimillä, myös sukupuolielimistä. Lapsi oppii tunnistamaan kehon osia etsimällä ja koskettamalla niitä. Kehon osat ovat lapselle kaikki yhtä kiinnostavia ja samanarvoisia keskenään. Lapsen kehonkuvaa vahvistaa arvostava suhtautuminen ja kehujen saaminen, kun lapsi osoittaa kiinnostusta omaa kehoaan kohtaan. (Kauppinen 2016b: 212-213.) Vahingollista kehonkuvan kehityksen kannalta on lapsen häpäiseminen oman kehonsa kosketteluksi. Koskettamalla kehoaan, lapsi oppii tuntemaan nautinnollista ja hyvää kosketusta ja ymmärtää kehonsa kuuluvan vain itselleen. Omasta kehosta saatava nautinto vahvistaa lapsen minäkuva. Itsetutkiskelun avulla lapsi oppii erottamaan ahdistavan ja väärän kosketuksen hyvästä. Tämä lisää lapsen valmiuksia kertoa aikuiselle, jos on kokenut toisen ihmisen tunkeilevaa kosketusta. (Cacciatore 2000: 253, 264.)

Lapsena koettu läheisyys ja hellittely ovat perustana sosiaaliselle ja tunne-elämän kehitykselle (Kauppinen 2016b: 212). Tämän vahvistaminen alkaa vauvaiässä. Vauva saa tärkeää vuorovaikutusta ihokontaktin, keinuttelun, silittelyn, ja iloisten äänien ja jutustelun kautta. Vauvalle tärkeitä vuorovaikutustilanteita ovat muun muassa leikki- ja ruokailuhetket. Ruokailuhetki ei ole vauvalle ainoastaan tarpeentyydytystä, vaan se on myös nautinnollinen hetki sisältäen läheisyyttä ja katsekontaktia. Nämä vauvan kokemat positiiviset tilanteet luovat tunnetta rakastetuksi tulemisesta ja nautinnon tuottamisesta toiselle. Vauva kokee olevansa hyväksyty, tärkeä ja arvostettu. (Cacciatore 2000: 253.)

Varhaislapsuudessa, ennen lapsen oman tunnesäätelyjärjestelmän muodostumista, vanhempi toimii lapsen ulkoisena tunteiden säätelijänä. Ilmeiden, eleiden ja äänensävyjen avulla vanhempi säätelää lapsen tunteita, joko vahvistamalla tai vaimentamalla niitä. (Isojärvi - Lundén 2013: 371-372.) Tunteiden jakaminen lapsen ja aikuisen välillä auttaa lasta jäsentämään ja johdonmukaistamaan omaa kokemusmaailmaa, jonka myötä lapsen oma tunteiden säätely alkaa hiljalleen rakentua ja vahvistua (Mäntymaa ym. 2016: 27). Vaikka pieni lapsi ei osaa vielä hallita omia tunnetilojaan, on jokainen lapsen oma tunne arvokas ja lapsella tulisi olla mahdollisuus tuntea ja osoittaa niitä (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 49-52). Mahdollisimman hyvä tuki tunteiden käsittelyssä vaatii vanhemmalta ensin omien tunteiden hyvää hallintaa (Mäntymaa ym. 2016: 27). Vanhemmalta tarvitaan myös herkkyyttä lapsen viestien ja tunteiden tulkitsemisessa. Tunteisiin reagoinnin oikea-aikaisuus ja tarkoituksenmukaisuus ovat tärkeitä. (Isojärvi - Lundén 2013: 371-372.) On tärkeää, että vanhempi ymmärtää milloin lapsi haluaa virikkeitä ja vastaavasti myös, milloin lapsi tarvitsee rauhaa ja lepoa (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 49-52). Johdonmukainen ja ennakoitavissa oleva vuorovaikutus tuo lapselle turvaa, jonka seurauksena lapsi rohkenee ja uteliaisuus ympäristöä kohtaan lisääntyy (Mäntymaa ym. 2016: 27-28). Lapsi oppii, että tunteet tuntuvat kehossa ja vaikuttavat omaan toimintaan. Lasta tuetaan pärjäämään tunteiden kanssa ja huomaamaan myös toisen tunteet. (Ingman-Friberg – Cacciatore 2016c: 84-85.)

Pahan mielen, pelon tai yksinäisyyden vallatessa mieltä lapsi tarvitsee aikuisen tukea käsitelläkseen näitä tunteita. Lapsen tunteisiin reagointi, lohdutus, rauhoittelu ja syli luovat lapselle turvallisen olon. Näiden avulla lapsi oppii käsittelemään myös kielteisiä tunteita. Jos vanhempi tai muu aikuinen ei ole auttamassa, lapsi voi kehittää itselleen omia keinoja mielen tynnyttämiseen. Tunteiden säätelyssä lapsi voi käyttää apunaan pahan asian sulkemista ajatusten ulkopuolella silmät sulkemalla, piiloutumalla tai uppoutumalla tekemään jotakin aivan muuta. Toinen oma tynnyttämisen keino on siirtää tunnetta kehoon aisteja stimuloimalla. Tämän kaltaisia keinoja voivat olla esimerkiksi peukalon imeminen, hiusten pyörittely tai itsensä heijaaminen. (Korteniemi-Poikela - Cacciatore 2015: 49-52.)

Lapsen oppiessa tunnistamaan poikien ja tyttöjen fyysiset erot, lisääntyy hänen tietoisuus sukupuolten kehityksestä. Lapsen on tärkeä oppia kehon osien oikeat nimet ja niiden toiminnan merkitykset. Kehotunnekasvatuksen yhtenä tavoitteena on oppia suvaitsevaisuutta ja kunnioitusta toisten kehojen erilaisuutta kohtaan sekä ymmärtää tilan an-

tamisen merkitys toiselle. Lapsi oppii vuorovaikutuksen ja leikin kautta kokeilemalla, millainen läheisyys toisen kanssa on sopivaa ja mikä ylittää toisen ihmisen yksityisyyden rajan. (Balter ym. 2016: 34-35.) Lapselle on hyvä opettaa yksityisten kehon osien sääntö. Ne kehon osat, jotka jäävät uimapuvun alle, ovat erityisesti ihmisen täysin omia, eikä kukaan toinen saa koskea niihin ilman lupaa. (Cacciatore - Kauppinen – Ingman-Friberg 2016: 96.) Yksityisyyden tiedostamisen seurauksena lapsi oppii ymmärtämään, millainen toiminta on sopivaa muiden nähden ja millainen ei (Balter ym. 2016: 34).

Suomessa saunakulttuuri on osa luonnollista perhe-elämää. Yhdessä saunomisen katsotaan olevan kaikin puolin lapsen seksuaalisuuden kehitystä tukevaa. Sauna on paikana tilanne, jossa koko perhe, sukupuolesta tai iästä riippumatta, rentoutuu yhdessä yleensä alasti. Saunassa lapselle mahdollistuu tilanne havainnoida kehojen yksilöllisyyttä ja sukupuolten fyysisiä eroja sekä kysyä niistä herääviä kysymyksiä. Saunassa lapsi oppii siihen, ettei alastomuudessa tai kehossa ole mitään hävettävää eikä alastomuus johda viettien ohjaamiin hallitsemattomiin tilanteisiin. Lapsen seksuaalisuutta vahvistaa se, että saa tuntea alastoman kehonsa olevan hyväksytty ja arvostettu muiden seurassa. (Cacciatore 2000: 252-253.) Muissa kulttuureissa ei suhtauduta yhtä suvaitsevasti suomalaiseen saunakulttuuriin. Ulkomaalaisten tutkimusten mukaan lapselle voi olla jopa haitallista tottua näkemään vanhempansa alasti. On myös näkemys, jonka mukaan vanhemman on tiedettävä ero tahattomasti alasti näyttäytymisen ja tahallisen itsensä paljastamisen välillä. Jälkimmäisellä alastomuuden esiintymisellä on nähty olevan negatiivinen vaikutus lapsen seksuaalisuuden kehitykseen. (Kakavoulis 2001: 175.)

4.4 Turvataidot ja yksityisyys

Hyvän kehonkuvan saavuttamisen ja oman kehon arvostamisen tavoitteena on välttää hyväksikäytetyksi joutumista. Tutkimuksissa on todettu näiden välillä olevan ennaltaehkäisevä yhteys. (Stone – ym. 2013: 229; Balter ym. 2016: 35.) Lapselle opetetaan intiimiteettisuojan merkitys siten, että yksityisyyteen ei liity häpeää. Lapselle painotetaan, mitkä kehon osat ovat lapsen omia, esimerkiksi ohjaamalla lasta pesujen aikana ja opettamalla niissä omatoimisuuteen. Lasta opetetaan itsemääräämisoikeuteen kuka saa hänen intiimipaikkoja koskea ja katsoa, ja kuka saa niistä puhua. (Cacciatore 2000: 255.) Lasta neuvotaan kuulostelemaan omaa tunnetta kehossaan, millainen kosketus tuntuu hyvältä ja mikä ei. Kaikille lapsille samanlaiset kosketukset eivät välttämättä tunnu hyviltä ja se on jokaiselle lapselle oma päätös, miten häneen kosketaan. (Cacciatore – Kauppinen – Ingman-Friberg 2016: 96.) Lapsi saa itse päättää kenet haluaa lähelleen ja missä

määrin vai haluaako ollenkaan. Aina on oikeus myös muuttaa mieltään ja vetäytyä läheisyydestä, jos se ei tunnu hyvältä. (Cacciatore 2000: 255.)

Aikuisen vastuulla on opettaa lapselle turvataidot, eli miten tunnistaa hyvä kosketus pahasta kosketuksesta ja miten puolustautua ahdistavassa tilanteessa. Lapselle kerrotaan sallitun kosketuksen tuntuvaan hyvältä. Hyvä kosketus on vapaaehtoista eikä se tunnu pahalta jälkikäteenkään. Kosketus ei ole koskaan salaisuutena pidettävä, vaikka niin joku väittäisikin. Lapselle on annettava tieto vaarallisista aikuisista ilman pelottelua. (Cacciatore – Kauppinen – Ingman-Friberg 2016: 95-96, 105.) Lapsen on hyvä oppia tiedostamaan esimerkiksi oman sängyn olevan oma reviiri, johon kellään ei ole luvatta mitään asiaa (Cacciatore 2000: 255). Lapselle kerrotaan, ettei kukaan aikuinen saa pakottaa minkäänlaiseen huonolta tuntuvaan kosketukseen. Lapsen on tärkeä osata tarvittaessa sanoa painokkaasti "ei", paeta paikalta ja kertoa ahdistavasta tilanteesta luotettavalle aikuiselle. Tätä vanhempi voi harjoitella lapsen kanssa, jotta lapsi saa taidot ja valmiudet toimia pelottavan tilanteen tullen. Lasta opetetaan kunnioittamaan myös muiden kehojen yksityisyyttä, ettei toisen yksityisille alueille saa koskea eikä muihinkaan kehon osiin jatkuvasti, ja ettei ketään saa satuttaa. Kuitenkin ahdistavassa ja pelottavassa tilanteessa on sallittua huutaa ja lyödä, jos ei kosketuksesta muuten pääse irti. Paikalta on paettava heti. Aikuiset eivät ole ainoita, jotka voivat koskea lasta väärällä tavalla. Liian utelias kaveri voi joskus tuntua lapsesta ahdistavalta, jolloin lapselle kerrotaan, että leikistä saa aina lähteä pois, kun se ei enää tunnu kivalta. (Cacciatore – Kauppinen - Ingman-Friberg 2016: 95-99.)

4.5 Seksuaalisuudesta puhuminen

Seksuaalisuudesta puhuminen on hyvä aloittaa jo leikki-iässä. Hyvä tapa on nimetä yhdessä lapsen kanssa kaikki kehon osat, myös alapään yksityiskohtia myöten. (Cacciatore 2000: 259.) Tutkimuksen mukaan, pojat saavat herkemmin totuudenmukaisempaa seksuaalikasvatusta kuin tytöt. Tästä mainitaan esimerkkinä, että poikien genitaa-leista puhutaan oikeilla nimillä, mutta tyttöjen sukupuolielimistä jutellaan kiertelevään sävyyn. (Balter ym. 2016: 32.) Vanhemmat kokevat itsensä suurimmaksi esteeksi puhua lapsensa kanssa seksuaalisuuteen liittyvistä aiheista. Vanhemman oma nolostuminen ja vaivaantuminen haastavat seksuaalisuuden puheeksi ottamista lapsen kanssa. Vanhemmat pelkäävät myös, ettei heillä ole kykyä puhua seksuaalisuudesta oikealla tavalla ja lapsentasoisesti. (Stone ym. 2012: 236.) Lapsen on tavallista ihmetellä ääneen teke-

miään huomioita omasta ja muiden kehosta. Mielekästä olisi käyttää näitä tilanteita hyväksi seksuaalisuuden puheeksi otossa. (Kangaskoski 2016: 202.) Tutkimuksen mukaan vanhemmalla on tavallisesti käytössään lapsilähtöinen puheeksi ottamisen tapa, mikä tarkoittaa sitä, että keskustellaan vain niistä aiheista, jotka lapsi ottaa itse esille. Usein seksuaalikasvatus rajautuu pelkästään anatomiseen näkökulmaan eikä niinkään tunne-elämään. Tämä vaarantaa sen, ettei lapsi saa kaikkia kehityksensä kannalta oleellisia oppeja. Lapsi ei osaa itse kysyä kaikkea tarpeellista. Vanhemman on todettu pelkäävänsä pilaavansa lapsen "viattomuuden" juttelemalla aiheista joihin "lapsi ei ole vielä valmis". Joissain tapauksissa vanhemmalla on ollut sosiaalinen pelko siitä, miten muut vanhemmat suhtautuvat siihen, että hän kasvattaa lastaan myös seksuaalisuuden osa-alueella. (Stone ym. 2013: 230, 235-236.) On hyvä kuitenkin muistaa, että vaikka lapsi ei kysy asiasta, se ei tarkoita sitä, ettei häntä kiinnostaisi tietää. Lapsi ei osaa esittää kaikkia hänen kehityksensä kannalta tärkeitä kysymyksiä, joten aikuisen vastuulla on antaa nämä tiedot. (Kangaskoski 2016: 203; Stone ym. 2012: 237.) Lapsi ei esimerkiksi tiedä seksuaalioikeuksistaan tai väkivallan vääryydestä, jos sitä ei hänelle opeta. Tämän vuoksi aikuisen vastuulla on opettaa lapselle turvataidot, joilla puolustaa omaa yksityisyyttään ja koskemattomuuttaan. (Ilmonen – Korhonen 2016: 111.)

Merkittävää lapsen kanssa seksuaalisuudesta juteltaessa on, että asiat kerrotaan ikätasoisesti, mutta samalla totuudenmukaisesti (Kangaskoski 2016: 203). Tällä tarkoitetaan sitä, että ei anneta lapselle väärää informaatiota, mutta jätetään vielä lapsen maailmaan kuulumattomat yksityiskohdat kertomatta. Samalla valitaan asioille sopivat ja kuvailevat sanat, jotka lapsi ymmärtää. Jokainen vanhempi saa valita oman, hyvältä tuntuvan tyylin puhua lapselleen, joka tuntuu itselleen luontaiselta (Kangaskoski 2016: 202-203; Ingman-Friberg ym. 2016: 219.) Seksuaalisuuteen liittyvät asiat voi vaihtoehtoisesti kertoa lapselle myös sadunomaisesti, kunhan sadun vertauskuvat pitävät paikkansa (Kauppinen 2016a: 234).

Aina on huono tapa jättää lapsen kysymykseen vastaamatta vedoten siihen, että lapsi on vielä liian nuori tietämään. Lapsi voi saada kuvan, että hän on kysynyt jotain väärää, eikä välttämättä uskalla kysyä asiasta toiste. (Kauppinen 2016a: 233.) Vastaamatta jättäminen on siis myös seksuaalikasvatusta, josta lapselle jää kuva, että seksuaalisuus on negatiivinen asia (Cacciatore – Ingman-Friberg 2016:69).

Yleensä lapsen esittämään kysymykseen riittää yksinkertainen vastaus, johon lapsi tyytyy (Kauppinen 2016a: 233). Mitä pienempi lapsi on, sitä enemmän kohdistetaan vastaus

ainoastaan siihen, mitä lapsi kysyy. Tästä esimerkkinä pienen lapsen kysyessä mistä vauvat tulevat, voi vastata, että ”äidin mahasta”. Vanhemmilla on tavallisesti harhaluulo sen suhteen, että pitäisi esimerkiksi jutella vauvan tulosta yksityiskohtaisesti seksiä myöten, vaikka lapsi ei olisi vielä ollenkaan kiinnostunut tietämään siitä. Tämä on tavallisesti kynnys siihen, ettei vauvan tulosta uskalleta keskustella ollenkaan. (Nikunlaakso - Sini-saari-Eskelinen 2016.) Lapsen kasvaessa alkaa hän vaatia enemmän yksityiskohtia jatkokysymyksiin. Tämä kertoo siitä, että lapsi on kehitystasonsa mukaisesti kiinnostunut ja valmis tietämään enemmän, eivätkä yksinkertaiset vastaukset enää tyydytä. Samoja asioita on usein käsiteltävä uudelleen kehitystason mukaisesti lapsen kasvaessa. (Kauppi-nen 2016a: 233.)

5 Oppaan lähtökohdat

Opinnäytetyömme on toiminnallinen opinnäytetyö, jonka tulos on vanhemmille suunnatun oppaan sisältö lapsen seksuaalisuudesta ja sen vahvistamisesta. Opas on toteutettu yhteistyössä Väestöliiton kanssa ja se tulee osaksi Väestöliiton sähköistä lapsi ja seksuaalisuus-sivustoa. Oppaan sisällön viitekehyksenä käytämme tutkimuksia, alan kirjallisuutta sekä asiantuntija artikkeleja. Mukailimme oppaan sisällössä WHO:n Euroopan seksuaalikasvatuksen sisältöstandardien suosituksia ja THL:n seksuaalikasvatuksen tavoitteita.

5.1 Yhteistyö Väestöliiton kanssa

Väestöliitto on järjestö, jonka tavoitteena on edistää väestön kokonaisvaltaista hyvinvointia erilaisin keinoin (Väestöliitto 2016). Väestöliitolla löytyy erilaisia materiaaleja lapsen seksuaalisuuteen liittyen, mutta tiivis vanhemmille suunnattu tietopaketti vielä puuttuu.

Teemme opinnäytetyömme tuotoksena vanhemmille suunnatun oppaan sisällön, joka tulee Väestöliiton käyttöön. Suunnittelemme ja kokoamme sisällön itse. Väestöliitto vastaa oppaan visuaalisesta suunnittelusta, taitosta, julkaisusta ja jakelusta. Opas julkaistaan Väestöliiton Lapsi ja seksuaalisuus-verkkosivuilla. Rahoituksesta riippuen opas julkaistaan myöhemmin myös painetussa muodossa.

Opinnäytetyöprosessin aikana olemme pitäneet yhteistyökumppanimme kanssa tiiviisti yhteyttä sähköpostitse. Olemme myös tavanneet säännöllisesti (ks. liite 1). Yhteyshenkilönämme on toiminut Väestöliiton Vanhemmuuskeskuksen kätilö (YAMK) ja projekti-koordinaattori Susanne Ingman-Friberg.

5.2 Toiminnallinen toteutustapa

Toiminnallisessa opinnäytetyössä käytännön toteutus ja sen kirjallinen raportointi yhdistyvät kokonaisuudeksi, joka tavoittelee käytännön toiminnan ohjeistamista tai järjeistämistä. Toiminnallisen opinnäytetyön tulos voi olla esimerkiksi ohje, ohjeistus tai opastus, jonka toteutustapa valitaan kohderyhmän mukaan. Tuotos voidaan toteuttaa esimerkiksi vihkona, oppaana tai kirjana. (Vilka – Airaksinen 2003: 9.) Toiminnallisessa opinnäytetyössä on tarkoitus tuottaa aikaisempaa parempi tai täysin uusi tuotos (Salonen 2013: 25). Aiheen jäsenyyttä teimme toimintasuunnitelman, joka selvensi mitä opinnäytetyösämme teemme, miten sen teemme ja minkä vuoksi. Toiminnallisen opinnäytetyön idea ja tavoitteet ovat tiedostettuja, huolellisesti harkittuja ja perusteltuja. (Vilka – Airaksinen 2003: 26.) Väestöliiton materiaaleista ei vielä löydy vanhemmille suunnattua opasta lapsen seksuaalisuuden vahvistamisesta, joten toiminnallinen opinnäytetyö on luonnollinen valinta opinnäytetyömme toteutustavaksi. Kokoamme aikaisemmasta tiedosta uudenlaisen kokonaisuuden, konkreettisen tuotteen eli tässä tapauksessa oppaan.

Tieteelliseen tutkimukseen eli tässä tapauksessa opinnäytetyöhön tarvitaan ongelma, joka ohjaa prosessia ja sen etenemistä. Tutkimuskysymykset määrittelevät mitä aiheita tutkimus käsittelee ja miten se rajautuu. (Kananen 2014: 32.) Tuloksemme eli tuottamamme oppaan sisältö pohjautuu kolmeen tutkimuskysymykseemme.

Toiminnallinen opinnäytetyön toteutustapa edellyttää tutkivaa ja innovatiivista asennetta (Lumme - Leinonen - Leino - Falenius - Sundqvist 2015). Työ etenee vaiheittain aloituksesta suunnitelmavaiheeseen ja käytännön toteuttamiseen eli esi-, työstö-, tarkistus- ja viimeistelyvaiheisiin. Näiden kautta päästään lopulta valmiiseen tuotokseen (Salonen 2013: 17-19.) Työ toteutetaan johdonmukaisesti tämän mallin mukaan. Pyrimme dokumentoimaan opinnäytetyöhömme mahdollisimman tarkasti ja kuvailevasti kaikki käytännössä tekemämme toiminnan, jotta lukijalle tulee todenmukainen kuva siitä mitä olemme tuotoksemme eteen tehneet. Salosen (2013: 23-24) mukaan tämänkaltaisen kehittämistyö vaatii riittävän dokumentoinnin ja raportoinnin.

5.3 Tiedonhaku

Tiedonhakumme perustui kolmeen tutkimuskysymykseemme. Määrittelimme hakusanoiksi aiheemme keskeisiä käsitteitä. Tiedonhaussa käytimme hakusanoina *seksuaalisuus, seksuaalikasvatus, psykoseksuaalinen kehitys, sukupuoli-identiteetti, seksuaalisuuden ilmeneminen ja positiivinen mielenterveys*. Englanninkielisessä hakusanoina käytimme *sexual development, self-esteem, sex education* ja *sexuality and child*.

Aloitimme tiedonhakumme etsimällä aiheeseemme liittyviä tutkimuksia ja artikkeleja terveysalan tietokannoista. Käytimme haussa Medic-, Arto-, PubMed- ja Cinahl-tietokantoja. Konsultoimme haun yhteydessä myös Metropolia Ammattikorkeakoulun informaattikkoa, mutta hakutulokset olivat siitä huolimatta hyvin niukat. Jatkoimme tiedonhakua Helsingin yliopiston terveystieteiden keskuskirjastossa PsycINFO-tietokannasta. Tällä tiedonhaulla saimme yliopiston kirjaston informaattikkoa konsultoimalla muutamia hyviä hakutuloksia.

Kouluikäisten lasten seksuaalisuudesta löytyi paljon tutkimuksia. Vaikka ikäero leikkiikäisten ja kouluikäisten lasten välillä on pieni, on painotus seksuaalikasvatuksessa hyvin erilainen. Tämän vuoksi teimme tietoisesti rajauksen ainoastaan alle kouluikäisiä ja leikki-ikäisiä lapsia koskeviin tutkimuksiin. Rajasimme haun 2000-luvun julkaisuihin, mutta suurin osa löytyneestä aineistosta oli julkaistu vuoden 2010 jälkeen. Etsimme aineistoja suomen ja englannin kielellä, mutta pääasiassa relevanttia aineistoa löytyi englannin kielellä. Kaikki käyttämämme viisi tutkimusta ovat englanninkielisiä (ks. liite 2).

Tiedonhaun lisäksi teimme käsihakua niin Metropolia Ammattikorkeakoulun omassa kirjastossa kuin Helsingin yliopiston käyttäytymistieteellisen tiedekunnan kirjastossa. Hyödynsimme myös löytämiemme lähteiden lähdeluetteloita ja etsimme käyttöömmä niiden alkuperäislähteitä. Tätä kautta saimme monta hyvää lähdettä. Saimme muutaman lähteen ja lähdevinkin myös yhteistyökumppaniltamme Väestöliitolta.

5.4 Selkokieli

Selkokeskus määrittelee selkokielen sanastoltaan yleisesti tutuksi ja virkerakenteeltaan yksinkertaiseksi. Yleiskieli määritellään yhteisiä kirjakielen normeja noudattavaksi kieli-
muodoksi. Selkokieli on sisällöltään yleiskieltä ymmärrettävämpää ihmisille, joilla on vai-

keuksia joko ymmärtämisessä tai lukemisessa tai molemmissa. (Virtanen 2002: 8.) Selkokielen kirjoittaja suuntaa tekstinsä myös henkilölle, jolla on keskitasoa matalampi koulutustaso (Sainio – Rajala 2002: 24) tai henkilölle, jonka äidinkieli ei ole suomi. Maahanmuuttajien tarve selkokielelle on vaihtelevaa, joka riippuu koulutuksen tasosta ja innokkuudesta oppia suomen kieltä. (Virtanen 2002: 20.)

Tekstin ymmärrettävyyttä ja luettavuutta lisää lukijan motivaatio sisäistää asia. Myönteinen viesti on luonnollisesti helpommin sisäistettävää kuin kielteinen. Selkokieltä kirjoittaessa aikuisille, tulee muistaa varoa tekstin lapsellista ulkomuotoa. Lukija ei saa tuntea itseään aliarvioiduksi ylläpitääkseen kiinnostuksensa tekstiä kohtaan. (Sainio – Rajala 2002: 29-30.) Selkokirjoittajan tulee pitää mielessä kohde, jolle kirjoitus on suunnattu (Sainio – Rajala 2002: 24). Kohderyhmän mukaan tekstille valitaan sopiva näkökulma ja kirjoitustyyli (Leskelä - Kulkki-Nieminen 2015: 199). Kirjoittaja ottaa vastuun, että lukija ymmärtää tekstin sisällön eikä toisin päin. Selkokielen lähtökohtana on, että kieli on luontevaa ja puheenomaista. Tällä tarkoitetaan, että kirjoittaja kertoo omin sanoin keräämänsä tiedon ja sisäistetyn asiansa. (Sainio – Rajala 2002: 24.) Parhaimmillaan selkokielineen teksti kiteyttää yleiskielellisen tekstin pääkohdat yksinkertaisena ja paremmin ymmärrettävänä kokonaisuutena (Leskelä - Kulkki-Nieminen 2015: 36).

Selkokieli ei poikkea yleiskielen kielioppisäännöistä, mutta siinä huomioidaan yleiskieltä enemmän sen luettavuutta esimerkiksi sana- tai rakennevalinnoilla eli mukautetaan yleiskieltä helpommaksi (Sainio – Rajala 2002: 24). Selkokieltä kirjoittaessa tulee muistaa käyttää jokapäiväisessä puhekielessä esiintyviä sanoja. Tekstissä tulee välttää sekä vierasperäisiä- että sivistyssanoja ja lyhenteitä. (Sainio – Rajala 2002: 27-28.) Jos erikoistermistöä kuitenkin käytetään, sen merkitys selitetään (Virtanen 2002: 8). Pitääkseen virkkeen rakenteen yksinkertaisena, tulee välttää vaikeita sija- ja verbimuotoja ja tekstin on hyvä pysyä passiivimuodon sijaan persoonamuodossa. Olennaista on pitää lauseet lyhyinä ja esittää niissä yksi asia kerrallaan sekä käyttää suoraa sanajärjestystä. (Sainio – Rajala 2002: 27-28.) Säilyttääkseen tekstin ymmärrettävyys, tulee lauseet ja asiat sitoa toisiinsa. Tekstin ymmärtämistä helpottaa sen johdonmukainen rakenne. Tuttu asia mainitaan ensin ja lopuksi uusi asia. (Sainio – Rajala 2002: 28-29.) Lisäksi tekstin ymmärtämistä edesauttaa asian kiinnittäminen aikaan ja paikkaan. Arkipäivään liittyvät konkreettiset esimerkit tekstissä ovat hyviä, mutta kielikuvat saattavat olla lukijasta riippuen vaikeita ymmärtää. Selkokielessä asioiden toisto on positiivista, sillä tekstissä tulee välttää edeltä mainittuihin tai toisiin teksteihin viittaaminen. (Sainio – Rajala 2002: 28-29.)

Selkokiehisen tekstin luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen vaikuttaa tekstin sisällön lisäksi myös sen ulkoasu. Visuaalisilla ja graafisilla keinoilla voidaan selkeyttää sisällön tarkoitusta. Kuvat voivat herättää lukijan kiinnostuksen ja tukea asian ymmärtämistä. Erilaisilla värityksillä ja tietolaatikoilla voidaan nostaa tekstin tärkeimpiä kohtia esille. (Leskelä - Kulkki-Niemenen 2015: 124.)

6 Leikki-ikäisen seksuaalisuutta vahvistavan oppaan sisältö

Oppaan tavoitteena on olla mahdollisimman paljon perhettä palveleva. Oppaan tavoitteena on parantaa vanhempien tietoisuutta ja ymmärrystä leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuudesta ja sen vahvistamisesta. Tavoitteenamme on, että oppaan myötä lasten seksuaalisuuden huomioiminen vahvistuu. Tavoitteenamme on tehdä oppaan sisällöstä selkeä ja innostava, jotta vanhempien olisi helppo jo pelkällä silmäilyllä saada käsitys sen sisällöstä. Väestöliiton oppaat julkaistaan selkokiehisiinä.

Lasten seksuaalisuudesta löytyy jonkin verran kirjallisuutta, mutta vanhemmille suunnattua tiivistä tietopakettia ei yhteistyökumppanimme Väestöliiton mukaan löydy. Tällä hetkellä tiedon saanti vaatii vanhemmalta oma-aloitteisuutta, koska materiaalia löytyy ainoastaan laajempien oppaiden muodossa, eikä esimerkiksi ilmaisten lehtisten muodossa.

Oppaan sisältö on koottu tutkitusta tiedosta. Oppaaseen on poimittu leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuuden tärkeimmät teemat, jotka tukevat terveen seksuaalisuuden muodostumista ja joihin lapsen kasvatuksessa tulee kiinnittää huomiota.

6.1 Oppaan rakentaminen

Oppaan sisältö on koottu keräämämme tiedon pohjalta (ks. liite 3). Olemme valinneet oppaaseen lapsen seksuaalisuuden vahvistamisen kannalta 11 tärkeintä aihealuetta, jotka ovat läheisyys, lapsen kysymykset ja niihin vastaaminen, vanhemman suhtautuminen, kehonkuva, unnutus, seksuaaliset leikit, yksityisyys, turvataidot, lapsen suojeleminen ja vanhemman esimerkki (ks. liite 4). Aiheet on valittu niiden merkittävyyden ja tutkimuksissa ilmi tulleiden vanhempien haasteiden perusteella. Lisäksi olemme halunneet tuoda esille ripauksen nykypäivää, vanhempia tällä hetkellä puhuttavilla aiheilla.

Olemme otsikoineet aihealueiden sisällöt lapsen näkökulmasta, joko lapsen kuvitteellisella kysymyksellä tai toteamuksella. Tällä pyrimme oppaan perhelähtöisyyteen ja helppoon lähestyttävyyteen. Aihealueiden sisällöt on kohdennettu lapsen vanhemmalle ja ne on muotoiltu vanhempaa puhutteleviksi. Tällä tavoin konkretisoimme ohjeita. Olemme käyttäneet ilmaisuina esimerkiksi: *"voit tukea"*, *"sinun tehtävänäsi on"* ja *"voit ohjata lasta"*.

Olemme pyrkineet muotoilemaan tekstit mahdollisimman lempeällä ja neutraalilla tavalla. Olemme kiinnittäneet huomiota erityisesti sanavalintoihin. Haluamme oppaan lähestyvän vanhempia positiivisella tavalla, perheen omia tapoja kunnioittavasti ja tuomitsematta. Olemme tietoisesti valinneet sukupuolineutraalin linjan, välttämällä äiti- ja isä-sanan käyttöä, jotta opas on suvaitseva kaikkia perheenmuotoja kohtaan. Oppaan tekstit on kirjoitettu selkokieliohjeita noudattaen.

Aloitamme oppaan lyhyellä johdatuksella lapsen seksuaalisuuteen ja seksuaalikasvatukseen. Oppaassa käsiteltävät aihealueet järjestimme niin, että ne etenevät johdonmukaisesti. Koska lapsen seksuaalisuus käsitteenä aiheuttaa usein hämmennystä, valitsimme ensimmäiseksi teemaksi vanhemmalle tutun aiheen, läheisyyden. Oppaan keskivaiheille olemme sijoittaneet vieraimmat, vanhempaa ehkä eniten hämmentävät asiat, kuten unnutus. Viimeiseksi sijoitimme aiheen, joka tuo ilmi erityisesti vanhemman tärkeyden lapsen seksuaalisuuden vahvistamisessa ja näin edelleen motivoi vanhempaa kiinnittämään huomiota oppaassa esitettyihin seikkoihin. Olemme noudattaneet tätä tapaa myös aihealueiden sisällöissä: ensin tuttu, keskelle vieras ja loppuun positiivinen asia. Positiiviseen viestiin lopettamisella, haluamme voimaannuttaa vanhempaa.

Olemme halunneet tuoda ilmi konkreettisuutta myös korostetuilla vinkki-osioilla sekä kuvitteellisilla vanhempien kysymyksillä ja niiden vastauksilla. Näillä pyrimme antamaan vanhemmalle esimerkkitalanteita ja ideoita toimintatapoihin. Nimesimme oppaan *Tutkimusmatka upeaan kehoon -eväitä leikki-ikäisen lapsen seksuaalikasvatukseen*. Saimme valita Väestöliiton kuvapankista oppaan sisältöä tukevan kuvituksen. Oppaan sisällön rakennuttua saimme siitä palautetta Väestöliiton asiantuntijoilta Raisa Cacciatorelta ja Susanne Ingman-Fribergiltä. Palautetta hyödyntäen, viilasimme ja hienosäädimme opasta lopulliseen muotoonsa. Valmis oppaan sisältö on luovutettu Väestöliitolle, joka vastaa oppaan ilmiasun viimeistelystä, selkotunnuksen hakemisesta Selkokeskuksesta ja valmiin oppaan julkaisusta verkkosivuilla.

6.1.1 Laseke-tutkimuksen vastausten hyödyntäminen

Saimme käyttöömme Väestöliiton vuosina 2013-2014 tehdyn Laseke-tutkimuksen materiaalia. Laseke-tutkimus on tehty kartoittamaan lasten seksuaalikasvatuksen nykytilaa. Kaksi kyselytutkimusta koskevat sekä 0-6-vuotiaiden spontaania seksuaalisuuden ilmentymistä päivähoitossa ja kotona, että päivähoidon työntekijöiden ja vanhempien kokemuksia, haasteita ja mielipiteitä lasten seksuaaliterveyden ja -kasvatuksen tukemiseen liittyen. Laseke-tutkimus on saanut yli 1100 huolellista vastausta. (Cacciatore - Ingman-Friberg 2016a: 32.) Perehdyimme kahden tutkimuskysymyksen vastauksiin ja hyödynsimme niitä oppaan sisällön tarpeen kartoittamiseksi.

Ensimmäinen kysymyksistä tutkii vanhempien kokemuksia tiedonsaannista neuvolassa koskien lapsen seksuaalikasvatusta. Vastaukset osoittavat neuvolassa saadun tiedon puutteellisuuden. Suurin osa vanhemmista kokee, etteivät ole saaneet mitään lapsen seksuaalisuuden kehitykseen liittyvää tietoa. Ajoittain aihe on sivuutettu vastaanotoilla terveydenhoitajan toimesta. Yhtenä ilmiönä aiheen sivuuttamisesta on havaittu vanhemman tietäessä itse seksuaalikasvatuksesta, on jätetty aiheesta antamatta sen enempää lisätietoa neuvolan vastaanotolla. Vastauksissa mainitaan toive seksuaalikasvatusta käsittelevästä lehtisestä, koska osa vanhemmista kokee aiheen kasvotusten käytävänä kiusalliseksi. Joissain tilanteissa vanhemmat ovat havainnoineet myös terveydenhoitajan kiusaantuneen. Sen sijaan muutama vanhempi on toivonut vastaanotolla käytävää ohjausta jaettavaan lehtiseen tueksi. Moni vanhemmista kuitenkin uskoo, ettei seksuaalikasvatus ole vielä ajankohtaista neuvolassa. Jos lapsen seksuaalisuuteen liittyviä aiheita on neuvolassa käyty läpi, liittyvät ne useimmissa tapauksissa unnutukseen.

Toisella tutkimuskysymyksellä selvitetään vanhempien kokemuksia seksuaalikasvatuksen toteutumisesta päivähoitossa sekä heidän kokemuksia varhaiskasvattajien tietoisuudesta ja osaamisesta siihen. Vastauksissa useat vanhemmat luottavat varhaiskasvattajien ammattitaitoon ja sen vuoksi ovat jättäneet seksuaalikasvatuksen kokonaan heidän vastuulleen, eivätkä koe sitä omaksi tehtäväkseen. Tämän rinnalla on paljon kommentteja siitä, ettei vanhemmillä ole tietoa, miten ja kuinka paljon seksuaalisuuteen liittyviä aiheita käsitellään päivähoitossa. Vahvimpina vastauksissa ovat nousseet kuitenkin teemat liittyen "vessasanoihin" ja sukupuolirooleihin. Näiden teemojen käsitteleminen päivähoitossa herättävät paljon ristiriitoja vanhempien keskuudessa. Vanhemmat toivovat, ettei asioita käsiteltäisi päivähoitossa ollenkaan, jos varhaiskasvattajilla ei ole ammattitaitoa siihen.

Näitä tutkimuskysymysten vastauksia tarkastellessa tuli melko selkeä käsitys siitä, ettei kellään ole selvää vastuuta, riittävää taitoa tai yhdenmukaista ohjetta antaa seksuaalikasvatusta leikki-ikäiselle lapselle.

6.1.2 Oppaan prototyypin testaaminen

Jotta oppaan sisältö vastaisi mahdollisimman hyvin tavoitteitamme, testasimme sen prototyypin ensin ystävillämme. Saimme kirjallista palautetta kuudelta leikki-ikäisen lapsen vanhemmalta, mukaan lukien viisi äitiä ja yhden isän. Toivoimme kommentteja erityisesti otsikoinnista, niiden sisältöjen johdonmukaisuudesta ja ymmärrettävyydestä sekä koko oppaan sisällön hyödyllisyydestä. Lisäksi saimme paljon avointa kommentointia.

Kommentoijien mielestä oppaan sisältö on selkeä, helppolukuinen ja loogisesti etenevä. Oppaan sisältö on hyvänmittainen ja tarpeeksi tiivis, jotta mielenkiinto säilyy loppuun asti. Kommentoijat kokevat oppaan sisällön olevan lämminhenkinen, luonnollisesti lähestyttävä ja perheen omia tapoja kunnioittava kokonaisuus. Erityisesti otsikoita pidetään hyvinä ja ihanina, jotka luovat myönteistä henkeä.

Oppaan sisältö koetaan tarpeelliseksi ja siitä saa hyviä vinkkejä ja apua suhtautumisen kanssa haastavalta tuntuvaan aiheeseen. Kommentoijat kaipaavat kuitenkin lisää konkreettisia esimerkkejä, kuten mistä vauvat tulevat ja miten he saavat alkunsa. Esimerkit koetaan auttavan myös oman mielikuvituksen kanssa, minkä tyyppisiä sanoja on sopiva käyttää ikätason mukaisesti. Lisäksi kommentoijien toiveena on saada linkkejä lisätietoihin. Näiden saatujen palautteiden perusteella teimme hienosäätöä oppaan sisältöön.

6.2 Oppaan julkistaminen

Palautamme valmiin opinnäytetyön määräaikaan 21.4.2017 mennessä ja osallistumme kypsyysnäyttekokeeseen 25.4.2017.

Valmis opinnäytetyöraportti julkaistaan Theseus-tietokannassa sekä Väestöliiton verkkosivuilla. Opas julkaistaan Väestöliiton Lapsi ja seksuaalisuus-sivustolla vaestoliitto.fi/lapsijaseksuaalisuus. Rahoituksesta riippuen, opas mahdollisesti julkaistaan myöhemmin myös painettuna versiona.

7 Pohdinta

Tässä luvussa pohdimme opinnäytetyömme tuloksia, sen toteutumista sekä eettisyyttä ja luotettavuutta. Lopuksi esittelemme jatkokehitysehdotuksia.

7.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Seksuaalisuus on luonnollinen osa jo lapsenkin elämää (Cacciatore 2007: 110). Sen kehitys on erottamaton osa positiivisen mielenterveyden kokonaisuutta (Laru - Riihonen - Cacciatore 2016: 113-114). Lapsuuden seksuaalisuus koostuu kehonkuvasta, kehoitsetunnosta ja tunnetaidoista. Lapsuudessa luodaan pohjaa seksuaalisuuden tiedoille, taidoille ja asenteille. (Ingman-Friberg - Cacciatore 2016b: 25.) Lapsuuden seksuaalisuus on lähtökohta aikuisuudessa saavutettavaan seksuaalisuuteen (Cacciatore - Korteniemi-Poikela - Huovinen 2008: 229). Vaikka seksuaalisuutta ei usein mielletä lapsuuteen kuuluvaksi, on se suurena osana lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia ja kehitystä. Jotta aikuisuudessa saavutettaisiin mahdollisimman eheä seksuaalisuus, olisi siihen kiinnitettävä riittävästi huomiota jo lapsuudessa. Lapsuudessa muodostuneella seksuaalisuudella on kauaskantoiset vaikutukset koko elämän loppuun asti.

Lapsen seksuaalinen kehitys on jokaisella lapsella yksilöllistä ja omaan tahtiin etenevää. Sen tavoitteet ja ilmeneminen muuttuvat lapsuuden eri vaiheissa (Riihonen - Laru - Cacciatore 2015: 48). Vaiheet perustuvat lapsen omiin valmiuksiin ja lapsella pitäisi olla mahdollisuus edetä oman kypsyyden mukaan (Laru - Riihonen - Cacciatore 2016b: 129). On siis tärkeää, että seksuaalikasvatuksessa huomioidaan ensisijaisesti lapsen ikä ja kehitysvaihe. Kaikille lapsille pitää antaa yksilöllistä seksuaalikasvatusta. Toiselle ei välttämättä sovi se, mikä toiselle sopii.

Opinnäytetyötä tehdessämme tuli ilmi, että vanhemmilla on suuri vastuu lapsen seksuaalikasvatuksen toteutuksessa, mutta heräsi epäily, onko heillä riittävää ymmärrystä, tietoa ja taitoa siihen. Vanhempi on lapsen ensimmäinen seksuaalikasvattaja heti syntymästä saakka (Stone - Ingham - Gibbins 2013: 228). Vanhemmalla on myös ensisijainen vastuu, että seksuaalikasvatus oman lapsen kohdalla toteutuu (Koivunen 2009: 151). Yleensä vanhempi on lapselle tärkein aikuinen, minkä vuoksi lapsi ihannoii ja matkii vanhemman käytösmalleja ja asenteita. On siis hyvin tärkeää huomioida, millaista tietoa lap-

selle annetaan ja miten vanhempi ilmaisee itseään lapsen kanssa ollessaan. Opinnäytetyössämme olemme pyrkineet tuomaan tietoa esiin laajasti ja monipuolisesti, jotta vanhemmat saavat hyvät eväät lapsen seksuaalikasvatukseen.

Opinnäytetyömme vastaa asettamiimme tutkimuskysymyksiin. Asiasisällössä suurin osuus painottuu lapsen seksuaalisuuteen ja vanhemman antamaan seksuaalikasvatukseen. Positiivinen mielenterveys kulkee pääasiassa limittäin muun sisällön kanssa, koko työmme läpi. Tämän vuoksi positiivisen mielenterveyden oma osuus on jäänyt niukemmaksi. Opinnäytetyömme tulokset ovat aikaisemman tiedon kanssa yhdensuuntaisia. Olemme koonneet aiemmasta tiedosta nykyaikaan sopivan, tiiviin, mutta informatiivisen kokonaisuuden.

7.2 Opinnäytetyön toteutumisen pohdinta

Aloitimme työn prosessin hakeutumalla Positiivisen mielenterveyden edistäminen lapsiperheissä -hankkeeseen. Lapsen seksuaalikasvatus oli aiheena jo vahvasti mielessä, mutta näkökulma ei ollut vielä tarkentunut. Itselle mielenkiintoinen aihe motivoi tekijää lisäämään omaa asiantuntijuutta ja syventymään työn aiheeseen. Opinnäytetyön aiheen olisi hyvä olla myös mahdollisimman ajankohtainen tai tulevaisuuden kannalta merkityksellinen. (Vilkkä – Airaksinen 2004: 23-24.) Aiheen jäsentely tuntui haastavalta ja halusimme aiheen olevan tarpeen mukainen, joten otimme yhteyttä Väestöliittoon. Ajatuksena oli konsultoida asiantuntijoiden näkemystä aiheen rajaamiseksi. Saimme Väestöliitolta positiivisen vastaanoton ja heidän ehdotuksesta aloitimme yhteistyön. Aihe rajautui Väestöliiton tarpeen mukaisesti vanhempien antamaan seksuaalikasvatukseen.

Kollegiaalisuus ison ja merkittävän järjestön kanssa on kasvattanut itseluottamustamme ammattilaisina aivan uudelle tasolle. Aloitteellisuutemme on ollut näkyvää opinnäytetyöprosessissa alusta alkaen. Yhteydenpito Väestöliiton kanssa (ks. liite 1) on ollut tiivistä koko opinnäytetyöprosessin ajan. Olemme pitäneet Väestöliittoa ajan tasalla työmme etenemisestä ja olemme saaneet heiltä aktiivisesti tukea, ohjausta ja palautetta myös työmme aihesisältöön liittyen. Yhteistyöprosessin aikana emme missään vaiheessa kokeneet itseämme pelkästään opiskelijan roolissa, vaan yhteistyömme Väestöliiton kanssa on ollut tasa-arvoista ja molemmin puolin kunnioittavaa. Koemme, että mielipiteemme ja näkemyksemme oppaan suhteen otettiin saman lailla huomioon kuten kenen tahansa asiantuntijan.

Ammatillista kasvua on tapahtunut meissä valtavasti opinnäytetyöprosessin aikana. Se on ollut aivan toisenlaista luokkaa, kuin aikaisemmin opinnoissamme. Opinnäytetyöprosessi on vaatinut meiltä opintojen syventämistä ja tietojemme soveltamista. Lukutaitomme tutkimusten suhteen on kehittynyt huomasti kuten myös kriittinen ajattelutapamme. Tulevaisuuden työssämme tulemme varmasti hyötymään tästä taidosta. Eettinen osaaminen ja pohdinta ovat olleet oleellisessa osassa ammatillista kasvuamme. Olemme molemmat huomanneet, että tieteellisen tekstin kirjoittaminen on tullut luontevaksi taidoksi.

Olemme työskennelleet tiiviisti parina koko opinnäytetyöprosessin ajan. Teimme tiedonhaun yhdessä ja jaoimme löytämämme aineiston lukualueet. Perehdyimme molemmat laajasti eri aineistoihin ja kokosimme niistä yhdistelemällä mielestämme johdonmukaisen kokonaisuuden. Jaoimme kirjoitusvaiheessa aiheiden vastuualueet, mikä toi haastetta tekstin sisällön päällekkäisyyksien välttämiseen. Kirjoittamisprosessin edetessä, huomasimme samojen asiasisältöjen sopivan useamman otsikon alle. Päällekkäisyyksien minimoimiseksi käytimme työskentelyssä Microsoft OneDrivea, joka mahdollisti toistemme kirjoitusten reaaliaikaisen seuraamisen. Tämän avulla olimme perillä siitä mitä toinen on kirjoittamassa ja mikä on vielä kirjoittamatta. Tapasimme prosessin aikana säännöllisesti myös kasvotusten. Työn jäsentely ja viimeistely on tehty yhdessä.

Mielestämme työparin yhteistyötaito on sujuvan opinnäytetyöprosessin perusta. Yhteistyömme parina onkin ollut innostavaa ja toisiamme tukevaa. Antoisinta työprosessin aikana on ollut meidän välinen vuoropuhelu sekä yhteinen pohdinta ja ongelmien ratkaisu. Yhteistyömme toimivuuden pohjana on ollut luottamus toisiamme kohtaan osajina. Olemme voineet myös luottaa toisiimme aikataulussa pysymisen ja työmäärään jakamisen suhteen.

Opinnäytetyö toteutui annetun aikataulun (ks. kuvio 1) puitteissa, mutta suunnitteluvaiheessa tekemämme aikataulu ei täysin toteutunut. Alkuun tiedonhaku hieman takkusi, ja vei siksi suunniteltua enemmän aikaa. Aikaa meni runsaasti myös tutkimus- ja kehitystyön teorioiden kertaamiseen, sillä näistä opinnoista oli vierähtänyt jo aikaa. Tutkimusmenetelmien tiimoilta opinnäytetyöhön tuli tehtyä myös paljon ylimääräistä työtä ja jälkeinpäin ajateltuna aktiivisempi ohjaukseen hakeutuminen tai suunnitteluvaiheessa opinnäytetyöpajoihin osallistumisesta olisi voinut olla hyötyä. Suunnitelmavaiheessa emme osanneet arvioida myöskään muiden koulutehtävien ja opinnäytetyön toteutusvii-

koille sijoitetun käytännön harjoittelun kuormittavuutta realistisesti. Jouduimme siirtämään opinnäytetyön toteutusvaihetta hieman suunniteltua myöhemmälle, etteivät muut opintomme kärsisi.

Aloitimme varsinaisen toteutusvaiheen helmikuussa 2017, vaikka alun perin olimme ajatelleen asiasisällön olevan valmis vuoden 2016 kuluessa. Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut työn lopulliseen toteutumiseen, koska työ alkoi edetä hyvää tahtia, eikä suurempia ongelmia enää ilmennyt. Itse oppaan sisältö valmistui hyvin nopealla aikataululla, sillä oppaan sisältö kasautui hyvin pitkälle mielessämme asiasisältöä kirjoittaessamme. Esittelimme työmme hankeryhmällemme aihe-, suunnitelma-, toteutus- sekä raportointiseminaarissa. Hyödynsimme opinnäytetyön teossa ohjaavan opettajan antamaa ohjausta ja opinnäytetyöpajoja. Saimme matkan varrella palautetta sekä opettajalta että opponeiteilta.

Kuvio 1. Työn toteutusaikataulu

7.3 Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys

Olemme noudattaneet opinnäytetyössämme niin ammatti- kuin tutkimusetiikkaa. Tutkimusetiikalla tarkoitetaan etiikkaa, joka koskee tieteen sisäisiä asioita (Kuula 2013: 23). Hyvässä tieteellisessä käytännössä toimitaan tarkasti, huolellisesti ja rehellisesti jokaisessa työn vaiheessa (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012: 6). Olemme ensin syventyneet laajasti aihealueeseemme eri lähteitä hyödyntäen ja sen jälkeen koonneet siitä mahdollisimman selkeän ja johdonmukaisen kokonaisuuden. Käyttämämme aineistot on valittu huolellisesti niin, että ne ovat relevantteja ja vastaavat juuri tarkoituksen mukaisesti tutkimuskysymyksiimme. Kaikki aineistomme käsittelevät lapsen seksuaalisuutta juuri leikki-iässä, vastasyntyneestä esikouluikäiseen. Emme ole soveltaneet vanhempien lasten seksuaalisuudesta kertovia lähteitä, vaikka niitä löytyy runsaasti. Luotettavuutta vähentää se, että olemme joutuneet käyttämään paljon kirjallisuutta. Toisaalta tieto kirjallisuuden ja tutkimusten välillä on hyvin samansuuntaista, eikä ristiriitoja niiden välillä ole ilmennyt. Luotettavuuteen tuo haastetta myös se, että olemme käyttäneet englanninkielisiä lähteitä, joten tekstin käännössä on saattanut ilmetä tulkitsemisen varaa. Luotettavuutta lisää yhteistyö Väestöliiton kanssa, mikä on mahdollistanut konsultaation asiantuntijoiden kanssa.

Uusimmissa lähteissä tieto on tuoretta, mutta toisaalta se useimmiten sisältää myös tärkeimmät tiedot vanhemmista lähteistä (Vilka – Airaksinen 2004: 72-73). Päätimme käyttää työssämme ainoastaan 2000-luvun julkaisuja, mutta lopulta suurin osa lähteistämme on hyvin tuoretta, muutamalta viime vuodelta. Pyrimme käyttämään työssämme myös mahdollisimman paljon alkuperäislähteitä. Hyvän lähteen löydyttyä tarkistimme aina sen lähdeluettelon ja arvioimme, olisiko tieto ollut mahdollista saada suoraan niistä.

Puutteellinen viitteiden merkitseminen, alkuperäisen tiedon vähättely tai vääristely, ovat hyvän tieteellisen käytännön loukkauksia (Tuomi – Sarajärvi 2012: 133). Lähdemerkinnät olemme kirjanneet huolellisesti, kunnioittaaksemme alkuperäislähteitä. Kirjoittaessamme työtämme olemme pyrkineet välttämään plagiointia. Olemme kirjoittaneet tiedon omin sanoin, kuitenkin muuttamatta sen sisältöä. Valmiin työn olemme tarkistaneet Turnitin -alkuperän tarkistusohjelmassa.

7.4 Käytettävyys ja jatkokehitysehdotukset

Opas on julkisesti saatavilla, joten se on kaikille halukkaille hyödynnettävissä. Oppaan sisältö on tiivistetty tietopaketti lapsen seksuaalisuuden pääpiirteistä. Mielestämme sitä voisi kehittää jatkossa niin, että vanhemmat saisivat vielä enemmän konkreettisempia seksuaalikasvatukseen liittyviä vinkkejä. Samalla voisi kehittää leikkejä, pelejä tai tehtäviä, joiden avulla vanhempi voisi käydä seksuaalisuuden teemoja läpi lapsen kanssa. Mahdollisesti jatkamme aiheen parissa vielä opintoihimme kuuluvan innovaatioprojektin tiimoilla.

Ajatuksenamme on, että myös neuvolat saavat halutessaan oppaan käyttöönsä. Oppaan avulla terveydenhoitajan on helppo ottaa lapsen seksuaalisuus puheeksi ja perheellä on mahdollisuus tutustua siihen kaikessa rauhassa kotona.

Vaikka opas onkin vanhemmille suunnattu, sitä voisi hyödyntää yleisenä tietopaketina kaikille lapsien kanssa tekemisissä oleville ja heidän kanssaan työskenteleville, esimerkiksi lasten hoitotyössä. Hoitohenkilökunnalta saattaa joskus jäädä huomioimatta lapsen herkkä ja vasta kehittyvä seksuaalisuus. Esimerkiksi lapsen yksityisyyden ja intimitietin huomioiminen on kokemuksemme mukaan ollut lasten hoitotyössä liian vähäistä.

Lähteet

- Appelqvist-Schmidlechner, Kaija - Tuisku, Katinka - Tamminen, Nina - Nordling, Esa - Solin, Pia 2016. Mitä on positiivinen mielenterveys ja miten sitä mitataan? *Lääkärilehti* 71 (24). 1759-1764.
- Balter, Alice-Simone – van Rhijn, Tricia M. - Davies, Adam W.J. 2016. The development of sexuality in childhood in early learning settings: An exploration of early childhood educators' perceptions. *The Canadian Journal of Human Sexuality* 25 (1). 30-40.
- Bildjuschkin, Katriina 2015. Seksuaalikasvatus. Teoksessa Bildjuschkin, Katriina (toim.): *Seksuaalikasvatuksen tueksi*. THL: Työpöytäpaperi 35/2015. 14-16.
- Cacciatore, Raisa 2000. Lasten seksuaaliterveys. Teoksessa Kontula, Osmo - Lottes, Ilsa (toim.): *Seksuaaliterveys Suomessa*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 251-269.
- Cacciatore, Raisa 2006. Lasten ja nuorten seksuaalisuus. Teoksessa Apter, Dan - Väisälä, Leena - Kaimola, Kari (toim.): *Seksuaalisuus*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 205-225.
- Cacciatore, Raisa 2007. Huomenna pannaan pussauskoppiin. Opas vanhemmille. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Cacciatore, Raisa 2016. Lasten seksuaalinen käytös. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 71-81.
- Cacciatore, Raisa – Ingman-Friberg, Susanne 2016a. Väestöliitossa tehty Laseke-tutkimus. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 32-40.
- Cacciatore, Raisa - Ingman-Friberg, Susanne 2016b. Ongelmallinen ja huolestuttava käytös. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 87-91.
- Cacciatore, Raisa – Ingman-Friberg 2016c. Kenellä on seksuaalikasvatuksen vastuu. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 63-70.
- Cacciatore, Raisa – Ingman-Friberg, Susanne – Friberg-Hommas, Matilda 2016. Keskusteleva kasvatuskumppanuus. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 53-58.
- Cacciatore, Raisa – Kauppinen, Pamela – Ingman-Friberg, Susanne 2016. Turvataidot ovat lapsen oikeus. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 95-109.

Cacciatore, Raisa - Korteniemi-Poikela, Erja - Huovinen, Maarit 2008. Miten tuen lapsen ja nuoren itsetuntoa. Juva: WS Bookwell Oy.

Ilmonen, Kamomilla – Korhonen, Elina 2016. Oikeus omaan seksuaalisuuteen. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 110-112.

Ingman-Friberg, Susanne - Cacciatore, Raisa (toim.) 2016a. Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 11-22.

Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa 2016b. Mitä on lapsen seksuaalisuus. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 25-31.

Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa 2016c. Seksuaalikasvatus on hankala sana. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 82-86.

Ingman-Friberg, Susanne – Friberg-Hommas, Matilda – Cacciatore, Raisa 2016. Mistä puhuminen kannattaa aloittaa. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 216-222.

Isojärvi, Sanna - Lundén, Maija 2013. Vanhemman ja vauvan vuorovaikutuksellinen yhteissäätely. Psykologia. 48 (05-06). 371-382.

Kakavoulis, Alexandros 2001. Family and Sex Education: A survey of parental attitudes. Sex Education 1 (2). 163-174.

Kananen, Jorma 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Jyväskylä: Suomen Yliopistopaino Oy ja Juvenes Print.

Kangaskoski, Henriikka 2016. Seksuaalikasvatusta päivähoitossa. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 197-208.

Kankkunen, Haija – Takala, Outi 2016. Varhaiskasvatus rinnalla kulkijana. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 186-196.

Kauppinen, Pamela 2016a. Miten puhua lisääntymisestä. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 232-242.

Kauppinen, Pamela 2016b. Seksuaalikasvatuksen tukeminen neuvolassa. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 209-215.

Keinoja mielenterveyden edistämiseen. 2015. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Verkkodokumentti. Päivitetty 9.7.2015. <<https://www.thl.fi/fi/web/mielenterveys/mielenterveyden-edistaminen/keinoja-mielenterveyden-edistamiseen>>. Luettu 14.10.2016.

Klemetti, Reija - Raussi-Lehto, Eija 2014. Edistä, ehkäise, vaikuta: Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintasuunnitelma 2014-2020. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Koivunen, Pirjo-Leena 2009. Hyvä päivähoito. Työkaluja sujuvaan arkeen. Juva: WS Bookwell Oy.

Korteniemi-Poikela, Erja – Cacciatore, Raisa 2015. Seksuaalisuuden portaat. Helsinki: Opetushallitus.

Kuula, Arja 2013. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. 3. painos. Vantaa: Hansaprint Oy.

Laru, Suvi 2016. Pienten lasten itsetyydytys - näkyvää ja hämmentävää. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 223-231.

Laru, Suvi – Riihonen, Riikka – Cacciatore, Raisa 2016a. Lapsen psykoseksuaalisen kehityksen tukeminen. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 113-119.

Laru, Suvi – Riihonen, Riikka – Cacciatore, Raisa 2016b. Seksuaalisuuden portaat. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 120-129.

Leskelä, Leela - Kulkki-Nieminen, Auli 2015. Selkokirjoittajan tekstilajit. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Lumme, Riitta – Leinonen, Rauni – Leino, Mia – Falenius, Mia – Sundqvist, Leena 2015. Monimuotoinen / toiminnallinen opinnäytetyö. Virtuaali AMK. <<http://www2.amk.fi/digma.fi/www.amk.fi/opintojak-sot/030906/1113558655385/1154602577913/1154670359399/1154756862024.html>>. Luettu 12.4.2017.

Mielenterveyden edistäminen. 2014. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Verkkodokumentti. Päivitetty 30.12.2014. <<https://www.thl.fi/fi/web/mielenterveys/mielenterveyden-edistaminen>>. Luettu 14.10.2016.

Morawska, Alina – Walsh, Anthony – Grabski, Melanie – Fletcher, Renee 2015. Parental confidence and preferences for communicating with their children about sexuality. Sex Education 15 (3). 235-248.

Mäkinen Marita 2016. Minä olen ja kuulun! Lapsen identiteetin tukeminen. Teoksessa Hujala, Eeva – Turja, Leena (toim.): Varhaiskasvatuksen käsikirja. 3.päivitetty painos. Juva: Bookwell Oy. 97-110.

Mäntymaa, Mirjami – Puura, Kaija – Aronen, Eeva – Carlson, Synnöve 2016. Normaali psyykkinen kehitys eri ikäkausina. Teoksessa Kumpulainen, Kirsi – Aronen, Eeva – Ebeling, Hanna - Laukkanen, Eila - Marttunen, Mauri – Puura, Kaija - Sourander, Andre (toim.): Lasten psykiatria ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 23-60.

Nikunlaakso, Maria - Sinisaari-Eskelinen, Maarit 2016. Seksuaaliterveyden perusta luodaan lapsena. Terveystieteitä 48 (2). 38-39.

Nurminen, Laura - Hannula, Leena 2015. Lasten seksuaalisuus ja seksuaalikasvatuksen haasteet. Kätilölehti 120 (3). 16-17.

Positiivinen mielenterveys. 2015. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Verkkodokumentti. Päivitetty 15.6.2015. <<https://www.thl.fi/fi/web/mielenterveys/mielenterveyden-edistaminen/positiivinen-mielenterveys>>. Luettu 14.10.2016.

Riihonen, Riikka – Laru, Suvi – Cacciatore, Raisa 2015. Ihmisen psykoseksuaalinen kehitys. Teoksessa Bildjuschkin, Katriina (toim.): Seksuaalikasvatuksen tueksi. THL: Työpöytä 35/2015. 47-55.

Sainio, Ari – Rajala, Pertti 2002. Ohjeita selkokirjoittajille. Teoksessa Virtanen, Hannu (toim.): Selko-opas. Tampere: Tammer-Paino Oy. 23-32.

Salonen, Kari 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Saatavilla myös sähköisesti <<http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522163738.pdf>>.

Salonheimo, Anja 2016. Äijätyttöjä ja prinsessapoikia. Teoksessa Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 147-157.

Sandnabba, N. Kenneth - Santtila, Pekka - Wannäs, Malin - Krook, Katja 2002. Age and gender specific behaviors in children. Child Abuse & Neglect 27 (2003). 579-605. Turku: Turun Yliopisto.

Stone, Nicole - Ingham, Roger - Gibbins, Katie 2013. 'Where do babies come from?' Barriers to early sexuality communication between parents and young children. Sex Education 13 (2). 228-240.

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli 2012. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 9. uudistettu laitos. Vantaa: Hansaprint Oy.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012. Hyvä tieteellinen käytäntöjä ja sen loukkauspäilyjen käsitteleminen Suomessa. Verkkodokumentti. <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf>. Luettu 14.11.2016.

Vilka, Hanna - Airaksinen, Tiina 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.

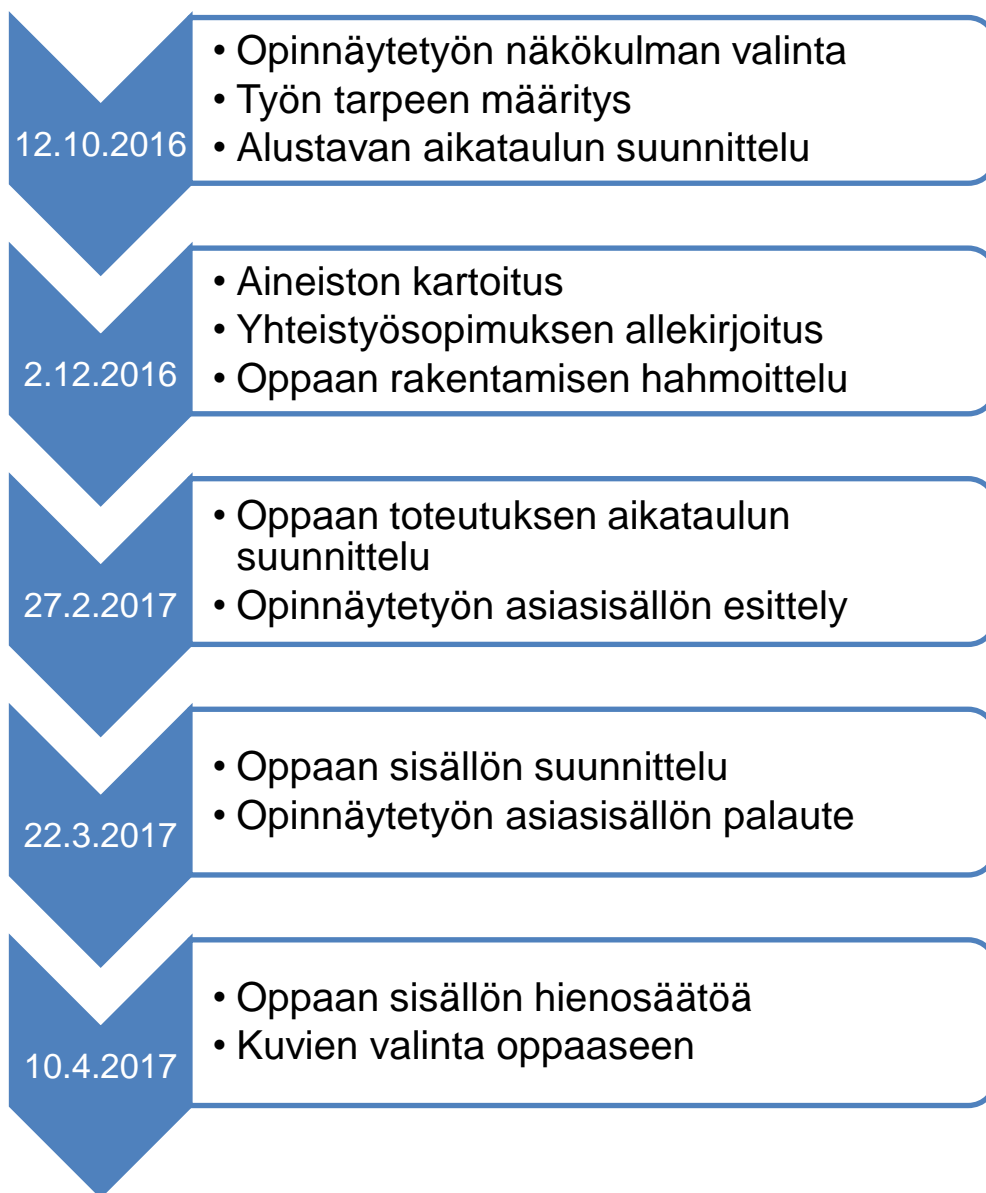
Virtanen, Hannu 2002. Selkokielen määritelmä, tarve ja käyttäjäryhmät. Teoksessa Virtanen, Hannu (toim.): Selko-opas. Tampere: Tammer-Paino Oy. 7-21.

Väestöliitto 2016. Verkkodokumentti. <<http://www.vaestoliitto.fi/vaestoliitto/>>. Luettu 14.10.2016.

WHO 2010. Maailman terveysjärjestön (WHO) Euroopan aluetoimisto ja BZgA. Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille.

Ylitapio-Mäntylä, Outi 2016. Kasvatuksen sukupuolistavia käytäntöjä päiväkodissa. Teoksessa Hujala, Eeva – Turja, Leena (toim.): Varhaiskasvatuksen käsikirja. 3.päivitetty painos. Juva: Bookwell Oy. 276-286.

Tapaamiset Väestöliiton kanssa

Opinnäytetyössä käytetyt tutkimukset

Tekijä/ tekijät, maa, vuosi	Tarkoitus	Kohderyhmä (otos)	Aineiston keruu ja analysointi	Päätulokset	Huomioitavaa
<p>Balter, Alice-Simone – van Rhijn, Tricia M. - Davies, Adam W.J.</p> <p>Kanada 2016.</p> <p>The developmen of sexuality in childhood in early learning settings: An exploration of early childhood educators' perceptions.</p>	<p>Tutkia varhaiskasvattajien kokemuksia ja näkökantoja lapsen seksuaalisuuden kehityksestä.</p>	<p>64 varhaiskasvattajaa.</p>	<p>Verkkokysely, jossa suljettuja ja avoimia kysymyksiä. Kvantitatiivista tietoa käytettiin kuvaileviin tilastoihin ja kvalitatiivista tietoa käytettiin tulkitsemaan temaattista analyysiä.</p>	<p>Varhaiskasvattajat havaitsevat lasten seksuaalista ilmentämistä päivähoitossa. Tutkimuksissa tuli ilmi varhaiskasvattajien eri näkemykset seksuaalikasvatuksen tarkoituksesta.</p>	<p>Varhaiskasvatussuunnitelmaan tulisi lisätä yhdenmukainen ohje lapsen seksuaalikasvatuksesta.</p>
<p>Kakavoulis, Alexandros</p> <p>Kreikka 2001.</p> <p>Family and Sex Education: A survey of parental attitudes.</p>	<p>Tutkia asenteita ja näkemyksiä vanhempien roolista lapsen seksuaalisessa kehityksessä ja kasvatuksessa sekä selvittää kuinka opettajat ja opiskelijat kokevat perheen roolin tässä.</p>	<p>372 vanhempaa. Kyseleyn vastaajista 35% oli miehiä ja 65% naisia.</p>	<p>Anonyymi kyselylomake, jossa suljettuja ja avoimia kysymyksiä. Suljetuista vastauksista tehtiin kuvailevia tilastoja ja avoimille vastauksille sisällön analyysi.</p>	<p>Vanhemmilla ei ole riittäviä valmiuksia antaa tarvittavaa seksuaalikasvatusta. Vanhempien mielipiteissä ilmeni suuria vaihteluita, miten seksuaalikasvatusta tulisi antaa.</p>	

<p>Morawska, Alina – Walsh, Anthony – Grabski, Melanie – Fletcher, Renee.</p> <p>Australia 2015.</p> <p>Parental confidence and preferences for communicating with their children about sexuality.</p>	<p>Tarkastella vanhempien näkemyksiä ja luottamusta omiin kykyihin kommunikoida lasten kanssa seksuaalisuudesta.</p>	<p>557 vanhempaa, joilla on 3-10-vuotias lapsi.</p>	<p>Verkkokysely.</p>	<p>Vanhemmat ovat suhteellisen tietoisia ja itsevarmoja keskustellessaan lasten kanssa seksuaalisuuden aiheista. On kuitenkin joitakin aiheita, joista puhuminen mielletään hankalaksi.</p>	<p>Jos vanhemmilla on annetun ikähaarukan sisällä useampi lapsi, ovat he täyttäneet kyselyn nuorimman lapsen mukaan. Lapsen keski-ikä oli 7,33 vuotta.</p>
<p>Stone, Nicole - Ingham, Roger - Gibbins, Katie</p> <p>Iso-Britannia 2012.</p> <p>'Where do babies come from?' Barriers to early sexuality communication between parents and young children</p>	<p>Tutkia vanhempien kokemia haasteita lapsen seksuaalisuuden osa-alueella ja vanhempien syitä rajoittaa lapsen tietämystä seksuaalisuuteen liittyen.</p>	<p>20 vanhempaa tai huoltajaa</p>	<p>Vanhemmat jaettiin viiteen pieneen keskusteluryhmään. Temaattinen analyysi. Kvalitatiivinen tiedonkeruu Att-ride-Stirlingin menetelmällä.</p>	<p>Vanhempien esteiksi antaa lapselle seksuaalikasvatusta paljastuivat tarve suojella lapsen viat- tomuutta, tietämättömyys ikätasoisesta keskustelusta, oma epämuokavuuden alue ja pelko arvostelun kohteeksi joutumisesta.</p>	<p>Vanhempien antamaan seksuaalikasvatukseen liittyy paljon huolta ja haasteita, koska ei ole yhtenäisiä ohjeita kuinka käsitellä seksuaalisuuteen kuuluvia asioita.</p>
<p>Sandnabba, Kenneth N. – Santtila, Pekka – Wannäs, Malin – Krook, Katja</p> <p>Suomi 2002.</p> <p>Age and gender specific sexual behaviors in children</p>	<p>Tutkia 2-7-vuotiaiden seksuaalisuuden ilmentämistä varhaiskasvattajien huomioiden kautta.</p>	<p>364 suomalaista lasta (181 tyttöä, 183 poikaa). Lapsilla ei ole taustalla kehitysviiveitä, mielenterveysongelmia tai kokemuksia hyväksikäytöstä.</p>	<p>Kyselylomake sisältäen 244 seksuaalisuuden ilmentämisen tapaa.</p>	<p>län karttuminen vaikutti seksuaalisuuden ilmentämisen monipuolistumiseen enemmän pojissa kuin tytöissä. Tytöillä havaittiin seksuaalisessa ilmentämisessä sosiaalisia piirteitä kuten rooleikkaita kun taas pojat olivat enemmän kokeilunhaluisia ja tiedonjanoisia.</p>	<p>Varhaiskasvattajien tekemistä huomioista saadaan hyödyllistä tietoa lapsen seksuaalisuuden kehityksestä.</p>

Oppaan sisällön lähdeluettelo

Balter, Alice-Simone – van Rhijn, Tricia M. - Davies, Adam W.J. 2016. The development of sexuality in childhood in early learning settings: An exploration of early childhood educators' perceptions. *The Canadian Journal of Human Sexuality* 25 (1). 30-40.

Bildjuschkin, Katriina (toim.) 2015. Seksuaalikasvatuksen tueksi. THL: Työpaperi 35/2015.

Ingman-Friberg, Susanne – Cacciatore, Raisa (toim.) 2016. Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy.

Kakavoulis, Alexandros 2001. Family and Sex Education: A survey of parental attitudes. *Sex Education* 1 (2). 163-174.

Korteniemi-Poikela, Erja – Cacciatore, Raisa 2015. Seksuaalisuuden portaat. Helsinki: Opetushallitus.

Morawska, Alina – Walsh, Anthony – Grabski, Melanie – Fletcher, Renee 2015. Parental confidence and preferences for communicating with their children about sexuality. *Sex Education* 15 (3). 235-248.

Sandnabba, N. Kenneth - Santtila, Pekka - Wannäs, Malin - Krook, Katja 2002. Age and gender specific behaviors in children. *Child Abuse & Neglect* 27 (2003). 579-605.

Stone, Nicole - Ingham, Roger - Gibbins, Katie 2013. 'Where do babies come from?' Barriers to early sexuality communication between parents and young children. *Sex Education* 13 (2). 228-240.

WHO 2010. Maailman terveysjärjestön (WHO) Euroopan aluetoimisto ja BZgA. Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille.

Oppaan sisältö

TUTKIMUSMATKA UPEAAN KEHOON

Eväitä leikki-ikäisen lapsen seksuaalikasvatukseen

Lapsen seksuaalisuus, mitä ihmettä?

Seksuaalisuus on luonnollinen osa ihmisen elämää, myös lapsuudessa.

Se liittyy turvallisuuteen, läheisyyteen ja nautintoon.

Lapsuudessa seksuaalinen kehitys painottuu kehonkuvaan, itsetuntoon ja tunnetaitoihin.

Lapsen seksuaalisuus muotoutuu syntymästä asti.

Seksuaalista kehitystä tapahtuu koko lapsuuden ajan ja vanhemman on hyvä tukea sitä.

Lapsi oppii myös sääntöjä ja hyviä tapoja.

Mikä seksuaalikasvatus?

Lapsen seksuaalikasvatus on monelle vanhemmalle vieras käsite.

Se on kuitenkin aivan luonnollinen ja oleellinen osa kasvatusta.

Todennäköisesti seksuaalikasvatus on jossain vaiheessa ajankohtaista myös teidän perheessä.

Sen käsittelyä helpottaa, kun olet valmistautunut etukäteen.

Lapsella on oikeus turvalliseen, nautinnolliseen ja tasapainoiseen seksuaalisuuteen.

Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on tukea ja suojella normaalin seksuaalisuuden kehitystä.

Vanhempana olet lapsen tärkein seksuaalikasvattaja.

On tärkeää, että toteutat seksuaalikasvatusta tavalla, joka tuntuu sinusta hyvältä ja turvalliselta.

Pienten lasten seksuaalikasvatusta voidaan kutsua myös kehotunnekasvatukseksi.

KYSYMYS: "Miten voin valmistautua etukäteen?"

VASTAUS:

- Tutustu aihetta käsitteleviin lasten kuvakirjoihin
- Tutustu Väestöliiton Lapsi ja seksuaalisuus -verkkosivustoon
- Keskustelkaa vanhempien kesken omista ajatuksistanne

Ole lähelläni

Oman rakkauden ja täyden hyväksymisen osoittaminen ja kertominen ovat lapselle tärkeitä.

Saadun rakkauden avulla lapsi hyväksyy, arvostaa ja rakastaa itseään.

Voit tukea lapsen seksuaalista kehitystä antamalla turvallista läheisyyttä.

Syli, silitys, silmiin katsominen ja yhdessä koetut hetket ovat hyviä läheisyyden keinoja.

KYSYMYS: "Lapseni ei malta olla sylissäni. Saako hän tarpeeksi läheisyyttä?"

VASTAUS:

Lapsi saa läheisyyttä myös yhdessä olosta.

Leikkikää, pelaikaa ja hassutelkaa yhdessä!

Mukava yhdessäolo on yksi läheisyyden muoto.

Minua ihmetyttää!

Lapsi tutustuu seksuaalisuuteensa tutkien ja koskettaen kehoaan.

Puhumaan oppinut lapsi kyselee, ihmettelee ja pohtii ääneen seksuaalisuuteen liittyviä asioita.

Nämä ovat hyviä ja luonnollisia tilanteita keskustelulle.

Lapsi kaipaa kysymyksilleen selkeitä ja yksinkertaisia vastauksia.

Vastaa lapsen kysymykseen totuudenmukaisesti, ja samalla ikätasoisesti.

Mitä pienempi lapsi on, sitä yksinkertaisemmin vastataan.

Yksityiskohtia voit lisätä lapsen kiinnostuksen lisääntymisen myötä.

Saattaa olla, että käsittelette samoja aiheita uudelleen lapsen kasvaessa.

On tärkeää huolehtia, että teillä on lapsen kanssa avoimet keskusteluvälit.

Näin lapsi uskaltaa jutella sinulle kaikesta.

On myös hyvä huomioida, ettei lapsi osaa kysyä kaikkia kehityksensä kannalta tärkeitä asioita.

Sinun tehtävänäsi on varmistaa, että lapsi saa kaikki tarpeelliset tiedot.

VINKKI:

Käyttäkää juuri teidän perheellenne sopivia sanoja. Sanojen on hyvä olla lapselle ymmärrettäviä ja mahdollisimman kuvailevia. Esimerkiksi kohtua voit sanoa vauvan kodiksi.

KYSYMYS: "Kuinka kerron ikätasoisesti mistä vauvat tulevat?"

VASTAUS:

Voit kertoa, että vauvat kasvavat äidin mahassa.

Jos lapsi haluaa enemmän tietoa, kerro!

Äidin mahassa on vauvan koti tai kohtu, jossa vauva kasvaa.

Vauva saa alkunsa miehen ja naisen siemenestä tai solusta.

Vauvan siemen laitetaan pippelin avulla pimppiin, jonka kautta se menee vauvan kotiin kasvamaan.

Vauva syntyy sille tarkoitettua reittiä pitkin, pimpin kautta tai lääkäri auttaa vauvan ulos mahaan tehtävästä luukusta.

Tarkkailen toimintaasi

Sanallisen viestinnän lisäksi seksuaalikasvatusta tapahtuu myös sanattomasti.

Lapsi havainnoi herkästi vanhemman ilmeitä, eleitä ja puheen sävyjä.

On hyvä kiinnittää erityistä huomiota siihen, miten ilmaiset itseäsi lapsen edessä.

Salliva suhtautuminen lapsen seksuaalisuuden ilmentämiseen vahvistaa positiivista kehitystä.

Anna lapselle myönteinen malli, kun puhut kehosta, läheisyydestä ja seksuaalisuudesta.

KYSYMYS: ”Lapseni teki mielestäni hassun jutun, jolle luonnollisesti nauroin. Lapsi kuitenkin loukkaantui. Oliko väärin nauraa?”

VASTAUS:

Jos lapsi kysyi vakavissaan ja asia on lapselle tärkeä, kannattaa pahoitella omaa nauruaan.

Asiaa ei itse tajua, ennen kuin lapsi loukkaantuu, siksi näin käy helposti.

Näin meille itsellemmekin on naurettu kehoon liittyvissä kysymyksissä.

Lapselle keho on ihmeellinen ja upea. Vastaa siis arvostavasti, yhdessä ihailien kaikkien omanlaisia kehoja.

Enkö olekin upea!

Lapsen mielestä oma keho on upea ja ihana.

Lapsi on utelias kehoaan kohtaan. Sitä on kiva tutkia ja esitellä myös muille.

Kaikki kehon osat ovat lapselle samanarvoisia.

Lapsi oppii tunnistamaan kehonsa eri paikkoja etsimällä ja koskettamalla niitä.

On hyvä nimetä kehon osat ja käydä läpi niiden tärkeät tehtävät yhdessä lapsen kanssa.

Näin lapsi saa myönteisen ja todenmukaisen käsityksen kehostaan.

VINKKI:

Saunakulttuuri tukee lapsen seksuaalisuuden muodostumista.

Saunassa lapselle mahdollistuu tilanne havainnoida sukupuolten ja kehojen eroja ja yksilöllisyyttä.

Saunassa lapsi oppii, ettei kehossa ole mitään hävettävää.

KYSYMYS: ”Lapseni tykkää olla paljon alasti ja esitellä alapäätänsä.

Kuinka voin kertoa loukkaamatta, ettei tämä ole sopivaa muiden nähden?”

VASTAUS:

Lapselle voi todeta, että keho on todellakin upea ja kiinnostava joka paikasta.

Siinä on kuitenkin paikkoja, jotka ovat ihan omia ja yksityisiä.

Se tarkoittaa, ettei niitä ole tapana näyttää kaikille.

Alasti voi olla oman perheen kesken, mutta kun mennään ulos tai on vieraita, pidetään ainakin housut jalassa.

Kehoni tuntuu hyvältä

Lapsen itsetyydytys eli unnutus on rauhallista omaan kehoon tutustumista.

Se on täysin vaaratonta mielihyvökokemuksen hakemista.

Lapsen unnutus ei ole rinnastettavissa aikuisen seksuaalisiin kokemuksiin.

Unnutus ei sisällä seksuaalisia mielikuvia.

Yleensä unnuttaessa lapsi tavoittelee rentoutumista tai unta eikä kiihottumista.

Vaikka unnuttaminen saattaa hämmentää sinua, on se kuitenkin aivan luonnollinen osa kehitystä.

Voit ohjata lasta, että unnuttaminen on hyvä tehdä omassa rauhassa.

Kerro myös, ettei ole sopivaa unnuttaa muiden nähden.

Unnutus on lapselle iloista ja miellyttävää kehon hellimistä.

KYSYMYS: ”Lapseni tykkää hinkata alapäättään näkyvästi. Onko tämä lapselle sopivaa käytöstä? Minusta toiminta tuntuu hämmentävältä.”

VASTAUS:

Unnuttaminen voi esiintyä sukupuolielinten tutkimisena, paineluna tai hieromisena jotain vasten.

Se on aivan normaalia ja luonnollinen osa kehitystä.

Unnuttelu on sopivaa omassa rauhassa, kuten omassa sängyssä tai silloin kun on yksin.

Tässä asiassa lasta voi ohjata lempeästi: nenää, hampaita, peppua, pimppiä tai pippeliä ei ole tapana kosketella toisten nähden.

Leikki on minun tapani harjoitella elämää

Leikki on lapsen tapa ilmaista itseään, kuvastaa omia tunteita ja sisäistä kokemusmaailmaa.

Lapsi käsittelee leikin kautta aiheita, jotka ovat merkityksellisiä oman ikätason kannalta.

Esimerkiksi lääkäri- ja kotileikit kuuluvat lapsen normaaliin seksuaaliseen kehitykseen.

Lapsi oppii näissä leikeissä tärkeitä vuorovaikutustaitoja ikätovereiden kanssa. Leikkeihin voi joskus liittyä toisen kehon koskettamista tai tutkimista.

Lapsi on utelias kokeilemaan miltä erilaiset kosketukset toisesta tuntuvat.

VINKKI:

Lapselle on tärkeää opettaa, että leikkeihin kuuluu sääntöjä:

- **Ilman lupaa toiselle ei tehdä mitään tai kosketeta**
- **Ruumiinaukkoihin ei saa laittaa mitään**
- **Leikistä saa aina lähteä pois, jos siltä tuntuu**
- **Leikki ei saa olla salaisuus**

Muista kunnioittaa yksityisyyttäni

Lapsi suojelee itseään määrämällä kuka saa koskea ja mihin kohtaan kehoa. Lapsi saa itse päättää kenet haluaa lähelleen, missä määrin vai haluaako ollenkaan.

Aina on oikeus myös muuttaa mieltään ja vetäytyä, jos läheisyys ei tunnu hyvältä.

Joskus lasta joudutaan koskemaan hänen kiellostaan huolimatta, esimerkiksi erilaisissa hoitotilanteissa.

On kuitenkin tärkeää kunnioittaa lasta ja selittää, miksi on toimittu näin.

Yksityisyys ja intimitteetti kehittyvät lapsen kasvaessa.

Lapsi voi aloittaa yksityisyyden harjoittelun esimerkiksi pepun pyyhkimisellä ja alapesujen tekemisellä.

VINKKI:

Lapsen ei tarvitse antaa läheisyyttä toisen mieliksi.

Halailun ja syleilyn tulee tuntua lapsesta hyvältä.

Esimerkiksi sukulaisten tapaamiseen ei saa liittyä lapselle epämiellyttävää läheisyyttä.

VINKKI:

Muista kunnioittaa lapsen yksityisyyttä myös sosiaalisessa mediassa.

Lapsella on oikeus vaikuttaa siihen, millaisia kuvia hänestä julkaistaan.

Turvataidot suojaavat minua

Tehtävänäsi on opettaa lapselle turvataidot eli keinot suojata omaa yksityisyyttä ja koskemattomuutta.

Intiimialueen rajat on helppo opettaa uimapukusäännöllä.

Ne kehon osat, jotka jäävät uimapuvun alle, ovat jokaisen omaa aluetta.

Opeta lapsi tuntemaan sopivan kosketuksen tunnuspiirteet:

- Se on vapaaehtoista
- Se tuntuu hyvältä
- Se ei tunnu pahalta jälkikäteen
- Kosketus ei ole koskaan salassa pidettävää, vaikka niin joku väittäisikin

Voit harjoitella yhdessä lapsen kanssa, kuinka toimia pahalta tuntuvalle tilanteessa.

Opeta lasta sanomaan painokkaasti "Ei", lähtemään paikalta ja kertomaan luottavalle aikuiselle.

KYSYMYS: "Miten voin kertoa lapselle vaarallisista aikuisista niin, etten pelotele liikaa?"

VASTAUS:

Kerro lapselle, että hänellä on oikeus kertoa, mitä haluaa tai ei halua.

Sano, että aina voi sanoa Ei, jos joku tilanne tai kosketus tuntuu pahalle.

Sellainen tilanne voi tulla kenen tahansa kanssa, toisen lapsen, sisaruksen, ystävän tai jonkun aikuisen kanssa.

Voitte harjoitella erilaisia turvataitoja ja tilanteita.

Kun lapsi saa taitoja toimia tilanteessa, häntä ei pelota.

Olen herkkä, suojaa minua!

Lapsen seksuaalisuus on vielä hauras.

Lapsi ei ole vielä valmis kokemaan myöhempään ikään kuuluvia asioita.

Vanhempana tehtävänäsi on suojella lasta.

Lapselle ei pidä näyttää aikuisviihteen kuvia tai videoita, eikä mitään aikuisten seksiä.

Puheessa tulee välttää lapsen maailmaan sopimattomia sanoja ja ilmaisuja.

On myös hyvä olla tietoinen, millaisia asioita lapsi kuulee kavereilta ja näkee mediassa.

KYSYMYKSI: ”Lapsemme yllätti meidät harrastamassa seksiä ja pelästyi. Miten voin käsitellä asiaa lapsen kanssa?”

VASTAUS:

Sano, että se oli vahinko, että lapsi näki tilanteen, mutta se ei ole paha juttu, vahinkoja tapahtuu. Aikuisten oli tarkoitus leikkiä kahdestaan, koska leikki on aikuisten ja yksityinen.

Kerro että aikuisilla on omia hellyysleikkejä, joita aikuiset voivat tehdä keskenään jos haluavat. Ne ovat vaarattomia ja vapaaehtoisia.

Näitä leikkejä kutsutaan joskus rakasteluksi tai seksiksi. Joskus silloin voidaan myös vaihtaa vauvansiemeniä, mistä voi alkaa kasvaa vauva.

Tarvitsen tukeasi tunnemaailmassa

Alkuun lapsen tunnemaailma on vielä niukka ja hallitsematon.

Avullasi lapsi oppii tunnistamaan ja hallitsemaan erilaisia hyviä ja huonoja tunteiloja.

On tärkeää, että autat lasta tunteiden käsittelyssä.

Muuten tunteet saattavat tuntua liian suurilta sietää.

Anna lapselle kuitenkin mahdollisuus tuntea ja osoittaa kaikenlaisia tunteita.

Lapsen tunteista puhuminen, lohdutus ja rauhoittelu luovat lapselle turvallisen olon.

Turvallisen olon avulla lapsi oppii käsittelemään myös kielteisiä tunteita.

VINKKI:

Voit auttaa lasta sanottamaan tunteita, esimerkiksi:

”Oletkohan sinä väsynyt, koska kiukuttaa niin kovasti?”

Ihailen sinua

Lapsella on tapana matkia henkilöä, jota eniten ihailee ja kunnioittaa.

Ihailun kohteena olet sinä. Olet lapsesi idoli.

Osoita, että arvostat itseäsi, lastasi, ja kaikkia monenlaisia ihmisiä ympärilläsi.

Avullasi lapsi oppii tärkeitä tietoja, taitoja, arvoja ja asenteita.

KYSYMYS: ”En ole itse saanut seksuaalikasvatusta lapsena. Miten osaisin puhua lapselleni?”

VASTAUS:

Lapsuuden aikaiset kokemukset vaikuttavat omaan kokemukseen seksuaalisuudesta.

Joskus seksuaalikasvatuksen antaminen voi tuntua vaikealta, jos oma kasvatusta on ollut niukkaa tai on itse kokenut ikäviä asioita.

Silloin on erityisen tärkeää opetella puhumaan näistä asioista ääneen, vaikka kumppanin tai ystävän kanssa.

Ohjeita saat Väestöliiton verkkosivustolta [Lapsi ja seksuaalisuus](#).

Näin oma hämmennys hälvenee.

Väestöliitto

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Noora Juslén ja Erika Montonen